

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

2

ORATIO
DE IVRIS
ARTE.

HEINRICI A BILA
AD HEYGENRODB
I. V. D.

Iustinianus Imperator.

*Non ex multitudine authorum quod melius &
æquius est iudicatote, cum possit unius forsam
& deterioris sententia & multos
& maiores aliqua in parte
superare.*

Lege & Iudica.

M. D. LVIII.

REVEREN

DISSIMO, ILLVSTRIS

SIMOQVE PRINCIPI AC DO-

MINO, DOMINO SIGISMUNDO

Archiepiscopo Magdeburgensi, Primate Germa-

niæ, & Episcopo Halberstadensi, Marchioni Bran-

deburgensi, Duci Pomeraniæ ac Stetimensi,

Burgrauio Norimbergensi &c.

Principi ac domino suo

clementissimo.

Quoniam in omni-
bus disciplinis Re-
uerendissime Illu-
strissimeq; Prin-
ceps ac Domine
Clementissime,
summæ semper &
utilitatis & necessitatis habitum est,
ordine certo quæq; tradi ac disci, ut
sine quo turbata & confusa omnia
discantis animum facile perturbant,
neque etiam percipi, neq; memo-

A 2

ria

ria comprehendī aut contineri
sunt. Tum uero imprimere
necessarium in Iurispruden-
tā ducendum est, propter
similitudinem rerum ac materialium
eodem continentur, conge-
rentur, ut sit, legum principium
et finis, earundemque finem
ex causis quamplurimos
stat, qui de docendi discendique
modis scripsere, & quosdam qui li-
brorum Iuris aliquam seu methodum
seu dispositionem seu œconomiam
ostendere sunt conati, quibus certe
omnium iudicio non minime com-
moditates in rem studiosorum sunt
inuenta. Cum vero illis ipsidem scri-
ptis multa adhuc deesse intelli-
gem, eò quod aliqui quasi per satyram
nec exemplis adeò multis studio-
sos ordinis admonere satis habue-
rint, alij suas continuationes (ut uo-
cant) à generalioribus tantum, non
etiam proxima atque cõiuncta (quod
Caius uoluit) applicantes deduxer-
int,

rint; alij minus accommodatè, ne di-
cam de opinionum in monstranda
artis ratione, uarietate atq; incon-
stantia, quæ non aliunde mihi pro-
fecta uidebatur, quàm quod quisque
pro suo captu suam atq; ab alijs sin-
gularem ordinis rationem excogi-
tarit, Non eam quam illi ipsi legum
compositores, secutus sit. Qua re ego
ut plurimum commotus, ipse etiam
de arte & methodo Iuris inuenien-
da meditari cœpi, eamq; quodam-
modo ex ipsis Iurisconsultorum re-
spõsis hinc inde collegi, atq; ut tanto
certior iudicari posset, totam eam
disputationem. Num Iurispruden-
tia ars sit, in artisue formam contra-
cta nec ne; iam multis retro seculis
tum à Philosophis, tum etiam Iuris-
consultis agitatam, & in uarias di-
uersasq; atq; etiam contrarias senten-
tias disputatam, vna oratione com-
plexus sum. In qua præter multorum
opinionem & Iura seu leges artis
nomen mereri, & in libris nostris

artificioſe traditas eſſe probaui, ordinisq; rationem aliquam obſeruatam eſſe oſtendi, quæ ad hoc conferret ſtudioſæ legum iuuentuti, ut in his ipſis Iuris Ciuilis libris maior cum facilitate & fructu uerſari, & lecta melius exactiusq; memoria comprehendere ac retinere ualeat, Præterquam quod hoc ſimul etiam effectum eſt, ut uniuerſam totius Iuris Idæam animo conceptam, & quaſi ob oculos poſitam ſemper habeant, ex qua non modo illis uerborum in Iure ſingulariter acceptorum, ſeu ut uocant, terminorum explicatio, ſed & unde omnium fere caſuum, qui in conſultationem uenire poſſunt, deciſiones repetendæ ſint, innotescat. Sunt enim hæc generum capita, ſeu ut appellantur, Tituli aut Rubricæ nihil aliud, quàm rerum earum quæ ſub ipſis continentur, argumenta. Quæ omnia, ſi ſtudioſus legum perdidicerit, præclara certè ſuæ doctrine inſitia poſuiſſe

fuisse videbitur. Eam orationem cum ego in Celeberrima Lipsensium Academia publice habuissem, placuit permultis, atque etiam doctis, & studiosi eam à me describendam petebant. Quorum studijs ut non deessem, atque etiam minori quo fieri posset labore prodessem, cum quod aliorum itidem nonnihil interesse putarem, eam in publicum dare constitui. Quæ res cum inuidiæ plenissima sit, neque vnquam quicquam tam bene dictum, quin calumniando deprauari à maledicis possit, de Patrono mihi parando cogitavi, cuius ego autoritate fretus, omnium facile odium vitare & inuidiam sustinere possem. Quorum primus inter cæteros T. Cellitudo mihi occurrit, ut qui totius Germaniæ primas, nec vlli cæterorum Germaniæ Procerum dignitate, uirtute, pietate prudentia tam auita quam propria, impar esses. cui primum hunc meum laborem consecratum, ac omne

A 4   meum

meum studium atq; operam, me de-
niq; ipsum dedicatum volui. Quem
ut T. Cel. Patrocinio suo non ex-
cludat, etiam atque etiam & quàm
humillimè precor & oro. Data
Lipsiæ, Calend. April. Anno 1558.

Tuæ Celsitudinis

addictissimus,

Heinricus à Bila,
ad Heygenrode,
I. V. D.

Frax

Requens est multisq; re-
tro seculis agitata. nec finita tamen
usq; Questio. Iurisprudentia
num ars sit, in artisue for-
mam concludi (si nondum compre-
hensa sit) & quomodo possit.

Qua quidem num alia sit cognitu dignior, magisue
necessaria, aut etiam utilior uel difficilior, certe
nescio. Ut enim primum de dignitate eius loquar:
Cum, ut Cicero ait, nihil sit eorum, quae in docto-
rum hominum disputatione uersantur, praestabili-
us, quam plane intelligi nos ad iustitiam esse natos,
neq; opinione sed natura constitutum esse Ius atque
Legem. Neq; uero hoc sine legum cognitione ea-
rumq; origine uoluntate ac potestate perspecta, per-
cipi cognoscisq; possit. Equidem scire, si leges disci-
docerisq; possint, & quomodo, scitu uel dignissi-
mum iudico. Ut sine quo nec hoc nec illud percipi-
minus, quod Cicero uoluit, plane intelligi queat.
Quae insuper tanto tempore, in tot hominum pra-
stantissimorum ac omni dignitate Principum dispu-
tatione est uersata. De hac apud Ciceronem Anto-
nius & Crassus in lib. de Orat. & alij pluribus a-
lijsq; in locis concertant, apud Platonem Socrates,
Polus Trasimachus & Gorgias, agunt, Vniuersa
deniq; nostrorum Iureconsultorum turba in pluri-
mas diuersasq; sententias disputant, qua tandem fi-
nita definitaq; de illorum omnium sententijs atque

placitis uere Iudicare ac perfecte tuum, neq; id ambiguum interponere Iudicium possis, necessitas uero quanta est? Scilicet hoc ratio iubet, ut leges cognitae habeamus, ne in eas uel impune committatur, aut per imprudentiam peccans innocenter puniatur, & natura suadet, Nihil enim tam proprium est homini, quam ratione uti, secundum eam uiuere, omnia ea ipsa regere ac moderari, Ea uero ratio lex est. Est enim lex ratio summa, id est, in mente hominis iam confirmata atq; confecta, quae iubet ea quae facienda sunt, prohibetq; contraria. Exigit hoc communis deniq; Reipublicae & Ciuum salus, quod sine his nec ciuitas recte fundari, Vnde & Iureconsulto fundamentum ciuitatis appellatur, nec ciues in ocio & tranquillitate retineri possunt. Edicit hoc simul Magistratus, mandat princeps, & publice ac omnibus coram leges promulgantur, quod omnes ligent, ab omnibus coli ac seruari, ac per hoc sciri ac cognosci, & a nemine ignorari debeant. At qui eas sciat? qui si doceri disciq; possint, & quomodo (est enim quaedam ars etiam docendi) nesciat, quae omnia hac quaestione elucidata facile illucescent, Vtilitas quoq; eius rei permagna est: Et ut multas magnasq; quas afferre possem, loci, temporisq; habita ratione, nunc omittam, hoc unum saltem ex uobis quero. Vnde nobis tot legitime eruditionis professorum, in eius docende methodo ac ratione dissensiones? quae quam sint perniciose, quantaq; secum afferant omnib. Iurium

studio

*studiosis incommoda, experientia rerum omnium
 magistra satis superq; loquitur, ut uix unum nescio
 inter quot centurias perfectum, ac ne cum quidem
 Iureconsultum reperias. alios certe magno labore
 saepe etiam cum diffidentia (quæ plerumq; Iuuenes
 auertit) serius ad id perductos (ut uere Iustinianus
 noster prædixit) ad quod leuiori uia ducti sine ma-
 gno labore & sine ulla diffidentia maturius perduc
 potuissent, alios uero omnimodo studiorum deser-
 tores effectos. Nisi ea de caussa atq; ob id, quod an
 Iurisprudentia ars esset, in artisue formam contra-
 eta? adhuc dubitarent. Cur enim (rogo uos) si
 artem esse sibi persuasissent, aliam citius uiam in-
 gressi, quam eam quæ artis est, id est, omnia, uti
 ea arte disposita sunt atq; ordinata tradentes, te-
 nuissent? Quid ni, sicut in reliquis disciplinis, ita
 & in hac nostra Iurisprudentia iusto legitimoq;
 modo processere? Grammaticus à literis ad sylla-
 bas, à syllabis ad dictiones, à dictionibus simplici-
 bus ad illarum compositionem, aut, ut uocant, Syn-
 taxim pergit. Dialecticus ad res per locos proprios
 inuentas, per ratiocinationem dijudicandas accedit.
 Rhetor ab elocutione uerborum sententiarumq; ad
 dispositionem procedit. Cur (inquam) nec Iuris
 nostri Doctores ab elementis ad interiora magisq;
 abscondita legum anigmata ordine præscripto,
 nulla earundem parte, ut Iustinianus uoluit, inco-
 gnita relicta progressi sunt? Videtis ergo quanta
 sit huius questionis dignitas, & necessitas & utili-*

has; ut ne eius finitione, Si quis uelit, carere possit,
aut si possit, etiam uelit. Iam uero multitudo de
hac nostra questione disceptantium, quanta est.
Hac una omnium Philosophorum animos multum
exercet & angit, hac fecit, ut saepe in Scholis saepe
alijs in locis conuenirent, & inuarias diuersasq; &
nonnumquam etiam contrarias sententias discede-
rent. Illi hinc consultorum ingenia mixtice tor-
quet, alijs inuicem inuicem quidem tradi praecipua Iu-
ris posse existimantibus, alijs (etsi fieri posse intel-
ligant) de suis ipsius aliorumq; ingenijs in consti-
tuenda arte desperantibus, alijs uero iam in artis
formam compositam, ac in libris Iuris nostri redac-
tam, re tamen non satis equidem probata conten-
dentibus, alijs uero contra, aliquam saltem & in
quibusdam partibus obseruatam artis ac methodi
rationem, alijs omnino nullam exclamantibus.
Quam nos questionem scitu certè dignissimam,
utilitate uberrimam, maximè necessariam, & pro-
pter hominum hac de re disputantium uarietatem
ac multitudinem perdifficilem & obscuram, hac
nostra oratione, quantum pro ingenij uiriumq; ter-
mitate, ac loci huius & temporis ratione licebit,
discutiemus, atq; Deo adiuuante ita explicabimus,
ut quid uerum falsumue sit, tandem cognosci possit.
Qua in re & mihi benigni auditores, & equi de-
inde Iudices adesse uelitis, etiam atq; etiam uos oro
atq; obsecro.

Ut herc

Vt vero nos primam de huius orationis cursu
premoncam, erit hæc mea oratio trium potissimum
partium, in quarum primas Et iurisprudentiam
artem esse, artisq; formam recipere probabo.
In Secunda, omnia aduersariorum nostrorum ar-
gumenta, quæ uel alicuius ponderis uidebuntur,
proferam & confutabo. Tertio deinde loco,
quantum erit hoc tempore possibile, omnium uobis
Iuris nostri librorum methodum atq; ordinem quasi
ad oculum ostendam atq; exhibebo.

Confero me igitur ad primam factæ diuisionis
nostræ partem, & quantum & autoritate & ra-
tione fieri potest, iurisprudentiæ nostræ artis no-
men summo iure meritoq; deberi, & facillime disci-
docteriq; posse docebo. Quid enim obstaculi est?
quo minus sicut & cætera omnes discipline, ita &
ipsa ars dicatur. Non equidem ea sicut nec illæ
sunt, quæ architectorum est, & in faciendo fabri-
candog; consistit, Atq; etiam a quibusdam usum
uocabuli ignorantibus intelligitur, neq; etiam illa
quæ ab Antonio apud Tullium est definita, quæ
cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum
spectantibus & nunquam fallentibus rebus conti-
notur. Namq; tum ne ulli reliquarum etiam artis
nomen recte attribueretur, quod & Crassus ani-
mauertit, & Antonius ultra concessit: Sed ea
quæ uulgari magis opinione ars dicitur, quæ sci-
licet ex his constat, quæ obseruata sunt in usu &
tracta-

tractatione caussarum, & ab hominibus callidis ac
peritis animaduersa ac notata, uerbis designata,
generibus illustrata & partibus distributa sunt.
Namq; & hac ratione & ceterae artes esse dicun-
tur. Quia nec dicendi facultas, si superiori magisq;
subtili ab Antonio propositae definitioni locus esset
ars recte appellaretur. Cum & ipsa dicendi ge-
nera uaria sint, & ad uulgarem popularemq; usum
accommodata, & ita de ceteris. Vulgarior ergo
potius illa definitio retinenda est, secundum quam
non minus haec nostra ac ceterae, artis nomen obti-
nebit. Sicut enim alias omnes monstrauit natura,
& usus hominum, Ita haec quoq; nostra iuris san-
ctissima prudentia ex ipsis naturae fontibus deriua-
ta, a ratione profecta, hominum sapientissimorum
consultis ac florentissimarum Berumpub. optima-
rumq; Ciuitatum communi compositione existit.
Inde & haec communis a caussa iuris effectrice &
origine petita distinctio, in libris nostris claret.
Aut enim naturale dicimus hoc Ius, uidelicet, quod
natura nobis tributum cum omnibus animantibus
commune est, ut maris atq; foeminae coniunctio,
liberorum procreatio & educatio. Quia haec ubiq;
instinctu naturae non constitutione habentur aliqua
& hoc aut si quid simile sit, nunquam iniustum sed
naturale aequumq; semper habetur. Aut Gentium,
quod omni humano generi commune est, & natu-
ralis quaedam ratio inter omnes homines constituit
& gentes humanae usu & humanis simul necessi-
tatis

tatibus urgentibus sibi constituerunt, Vt dominio-
rum distinctiones, rerum commercia ac conuentio-
nes. Aut Ciuile quod quæq; sibi ciuitas constituit.
Nam quod quisq; populus ipse sibi Ius constituit, id
ipsius proprium ciuitatis est, uocaturq; Ius ciuile,
quasi Ius proprium ciuitatis. Sed hoc Ius ciuile ex
unaquaq; ciuitate appellatur, ueluti Atheniensium.
Nam si quis uelit Solonis uel Draconis leges appel-
lare Ius ciuile Atheniensium, non errauerit. Sic
enim & Ius quo Romanus populus utitur, Ius ci-
uile Romanorum appellamus. Sed nos, quoties non
addimus cuius sit ciuitatis, nostrum Ius significa-
mus, & per Antonomastiam, seu, ut recte uoluit
Accursius, propter excellentiam. Habet enim hoc
unum & præ cæteris præcipuum hoc Ius nostrum
ciuile, ut non ex unius aut alterius cerebello, ut
Athenensium per Solonem seu Draconem: Lace-
demoniorum per Licurgum iura fuerint conficta,
Sed duce simul natura & ratione ex omnium præ-
dentissimorum uiro-um decretis, & florentissima-
rum Rerumpub. optimarumq; ciuitatum (quarum
exemplar tanquam in speculum legislatores nostri
intuebantur, Vt optimas quasq; leges & mores
quibus se suosq; ciues ac Rempublicam instrue-
rent, & istis confirmarent) communibus compositi-
onibus & sponsonibus prodierit, quo beatus, fe-
liciusq; uiuere possent. Hæc omnia per doctissimos
sapientissimosq; ac uere diuinos homines in per-
pauca genera distributa, ac deinde eorundem quasi
quedam

quædam membra dispersita & propria cuiusque
ui per definitionem declarata, & in unum pulcher
rimumq; ordinem coacta, artis certe nomine quam
dignissima sunt. Ita enim & reliqua fere omnia
quæ nunc artibus conclusa sunt, dispersa ac distri-
pata quondam fuerunt, ut in Musicis numeri, uo-
ces, & modi, In Geometria lineamenta, formæ, in-
terualla, magnitudines, In Astrologia cœli conuer-
sio, ortus, obitus, motusq; syderum. In Gramma-
ticis Poëtarum pertractatio, hystoriarum cognitio,
uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam so-
nus, In ratione dicendi excogitare, ornare, dispo-
nere, meminisse, agere, & ignota quondam om-
nibus & diffusa latè uidebantur. Quibus adhibita
est ars quædam extrinsecus ex alio genere, quod
totum sibi Dialectici assumunt, quæ rem dissolu-
tam diuisamq; conglutinet & ratione quadam
constringeret. Ita & hæc omnia quæ pro legibus
obseruantur, ex naturæ partim nobis inditis igni-
culis, partim ex gentium moribus, partim ciuita-
tum compositione effluxa, uno ordine sunt con-
tracta & composita, ut ad legitimæ atq; usitatæ in-
rebus causisq; ciuium equalitatis conseruationem
nobis inseruirent, artis nomen optimo iure tenent
& merito, rectissimeq; à Celso ars boni & equi,
iusti atq; iniusti scientia, definita sunt. Quid enim
quæso obstat, ut hæc etiam sicut & illa, in certa &
per pauca quidem genera distributa, ita uocentur?
Ordinis præsertim ac methodi, hoc quod artis est,

ratione

ratione diligentissimè obseruata, ita ut & intelli-
gendi facilitate & legendi delectatione, uel nulli
aliarum disciplinarum cedant. Quorum prius satis
superq; ex Institutionum nostrarum pulcherrima
œconomia apparet, ubi traditis iuris legumq; prin-
cipijs, subiecta Imperator subiungit, personarum
status conditionesq; in iure uarias explicans, hîs
postea res & tam iurisperitorum quàm ciuilibus acquiri-
endi modos subiungit. Illos ipsos inter se homi-
nes uel per contractus aut quasi, uel delicta uel qua-
si obligans. Unde actiones parat, quibus Excepti-
ones, hîs replicationes opponit, ex quibus tandem
ad sententiam iudicisq; & in audienda definiendaq;
lite, & post officium peruenitur, ita, ut parum ne-
glectum, quod uel ad totam iuris ciuilibus generum
cognitionem pertineat, nihil etiam superfine postu-
tum esse uideatur. Quod idem post in cæteris iuris
nostri libris factitatum esse demonstrabitur, in qui-
bus tandem omne ius collectum ac compositum nobis
exhibetur, ita ut uel nihil amplius requirere aut
iure desiderare possimus. Hinc ipse de illa hac no-
stra ciuili scientia Iustinianus gloriatur, quod illa
sola, (quamuis summa & præcipua) finita, reliquæ
uero artes omnes infinitæ sint, nullumq; finem ha-
beant. Quanto ergo et hæc nostra illis erit facilior?
ut quia finita est, reliquæ non item. Neque enim uel
quicquam huic nostræ arti adijci posse intelligo,
quod omnes omnium causarum species, hisce no-
stris in arte generibus contineantur, & quæcumq;

B

etiam

) etiam noua caussa consultatione acciderit, si scias à quo sit capite aut genere repetendum, eius tenere ius queas. Cum quod in iure nostro neq; contrarietas ulla relicta sit, sed sit una concordia, una consequentia, aduersario nullo constituto, neq; similitudo ulla, nisi forte cum propter repletionem uel pleniorē indaginem hoc contigerit atq; perrarò, reliquarum uero facultatum seu disciplinarum omnium, nec finem esse ullum: Ita non omnes morborum curationes medicos expressas habere, qui uel omnino incogniti fuerunt hactenus, aut incurabiles habiti constat. Ita Philosophos etsi se totos ei rei dedissent, ut causas rerum quo certius de quibusuis iudicare possent, inuenirent, tamen diuersa inter se præcipere ac nonnunquam contraria uidemus. Cum tamen etiam unum atq; idem omnes repetierint ac persepe, quo non modo non discipulos delectant, sed & unius quidem rei sæpe tractate, fastidium ac nauseam pariunt. Auget discendi facilitatem, quod minime pleriq; arbitrantur, miræ quædam in cognoscendo suauitas & delectatio, nam si quem aliena studia delectant, plurima est in libris nostris, antiquitatis effigies, quod & uerborum quorundam prisca uetustas cognoscitur, & actionum genera quædam maiorum consuetudinem uitamq; declarant. Atq; hoc ipsum maxime quod tam ampla iuris studiosi sibi habeant proposita premia. Ea quæ Iustinianus ut breuibus, ita pulcherrime perstringit his uerbis, Vt omnibus ciuili sci-

entia

entia arcanis reſeratis nihil habeant ſtudioſi abſcon-
ditum. Sed omnibus per pulcherrimam confequen-
tiam perleſtis, & Oratores maximi, & Juſticiae ſa-
tellites inueniantur, & Iudiciorum optimi tam
Athleta quam gubernatores omni loco euoq; feli-
ces. Hinc ſcientia, hinc uirtus omnia per ſe expe-
tenda maxime, hinc diuitiae, bonos, & felix Rei-
pub. gubernatio, quae ut ex mente & uoto Diui
Inſiniani Deus Opt. Max. nobis in ſui nominis
gloriam, hic & ubiq; & omnibus contribuat, eum
per unigenitum ac dilectum Filium eius I E S V M
C H R I S T V M Dominum ac Redemptorem no-
ſtrum obteſtor & ſummis praecibus oro.

Proximum nunc eſt, ad ſecundam orationis
noſtrae partem accedere, in qua principio partes
negantium ſuſcipere, deinde eorum argumenta con-
futare promiſimus. Eſt autem eorum qui Iurispru-
dentiam artem eſſe in artemue concludi poſſe ne-
gant, tanta autoritas atq; multitudo, tanta argu-
mentorum uis atq; copia, ut abs quo eorum initium
ducam, quo deinde progrediar aut ubi exeam, non
probe admodum cognoſcere queam. Cum omnes
ſimul huius ſectae authores deſenſoresq; uno ore cla-
mitare audiam, neq; in artem leges componi poſſe,
nec etiam debere. Quos itidem terminos huius par-
tis mihi praefiniam, quibus tanquam carceribus in-
cluſus neq; egredi eſſi uelim, tamen non poſſim, ut
& certa mihi ſit dicendi uobis uero audiendi ratio.

In artem LL. colligi non posse aiunt, quia & infinite sint incertae, irrationabiles, fluxae & instabiles atq; etiam inter se pugnantēs & erroneae. Infinite ob hoc uidentur, quod cum singulis hominum factis, secundum quas aequa ab iniquis, iusta ab illicitis discernantur, leges ferendae sint, non possunt non leges esse infinite, cum & iam factorum infinitus sit numerus, Plura enim sunt facta, teste Iureconsulto, quam rerum uocabula, Atq; multas etiam hodie rerum formas natura nouas edere deproperat, Ita ut quamuis diuini quidem iuris res perfectissimae sint, humani tamen iuris (ipsum hoc Iustin. asserente) conditio semper in infinitum decurrat, & nihil in eo sit, quod perpetuo stare possit.

Quid amplius tē subus? praecipue uero, cum cuius negotio non una saltem lex, lata sit, sed & plures, quas, etsi interdum non sint diuersae sententiae, tamen quia diuersi auctoris sunt, libris nostris insertas reperiās, nonnunquam uero diuersae, Imo etiam saepe contrariae, atq; se inuicem mutantes atq; abrogantes, Vbi saepe aliud ius naturale suadet, aliud ius gentium dicitat, diuersum ius ciuile praecipit, ubi aliud ius uetus, aliud nouum, aliud nouissimum constituit, aliud iuris est, aliud aequitatis. Haec omnia quamuis diuersa sint & repugnantia in unum tamen eundemq; casum frequenter coincidere uideas. Cum quod ne adhuc quidem ea uarietate legislatores contenti, sed & quisq; eorum l. pro uoluntate ac libito augere minuercue possit, tum

quod

quod neq; secundum eas solum scriptas iudicari,
sed & non scriptas seu ciuitatum mores, & equi-
tatem Imperatores præcipiant l. placuit C. de lu-
dicijs. Infinite ergo sunt leges & ob id rectè etiam
incerte dicuntur. Qui enim ea certe esse, quæ in-
finite sunt, possent, quoniam nec sub artem, nec
sub præceptionem ullam cadunt, quæ pro cuiusq;
fere aut constituentis aut iudicantis aut interpre-
tantis arbitrio ualent & mutantur, stant atq; ca-
dunt. Iura enim & Princeps & Pontifex & po-
pulus constituere, & quæq; sibi ciuitas & Collegi-
um potest, pro cuiusq; & affectu & uoluntate,
quarum quanta sit diuersitas, satis nos Persius ex
communis rerum usu docuit.

Mille hominum species & rerum discolor usus,
Valle suum cuiq; est, nec uoto uiuitur uno.

Iudicium uero quanta est auctoritas? Ut nec
ipsti quidem uolentes sententias etiam falsissimas re-
uocare retractareque possint, neque etiam alij cum
propter publicam auctoritatem res eorum iudica-
ta, pro ueritate habeatur, qui tamen sæpe per er-
rorem, nonnunquam per gratiam ius reddunt.
Quare prudenter meo quidem iudicio l. illa Cor-
nelia lata fuit ac recepta, ut non nisi ex edictis per-
petuis, quæ antehac annua erant, & scripto iure
prætores iura reddere possent, unde tum per-
petuum edictum appellari coepit, modo hoc ita sta-
bile firmumq; semper mansisset. Caterum quid

successu temporis factum? cum tanta Iurisconsultorum autoritas esse coepisset. Ut ijs publicè de Iure respondere, nec Iudici ab illorum responso recedere liceret. Hinc nobis tam magna responsorum copia, tot uariæ Iurisconsultorum sectæ, cui primum rei Atteius Capito & Antistius Labeo causam dedisse traduntur. Nam Atteius Capito in ijs quæ ei tradita fuerant, perseuerabat, Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ fretus, quod præ cæteris sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit. Quare non minus rectè & sapienter eo quoq; tempore mihi Caligula fecisse uidetur, quod Iurisconsultorum responsa induxerit, atque nemini nisi sibi de Iure respondendi auctoritatem competere uoluerit (si modo ipse in Iure dicendo Ius æquitatemq; obseruasset) quæ illorum auctoritas, etsi adhuc hodiè aliquantum restricta uideatur, tamen cum leges pro suo quisq; intellectu interpretari, non desinant, certissimum est, nec legem certam uel esse, aut etiam posse, Cum nihilominus ab ipsis in dubium disputationemq; uocetur, nec unus de eodem atq; alter sentiat. Sed de quaq; re quod Terentius inquit, hic affirmandum, alter negandum, tertius deliberandum censeat, Incertæ igitur esse leges, neq; etiam facîle in certum redigi posse contendunt, Et ob hoc maximè, cum uel rationes illarum curiosius inquirere interdicto quasi prohibeamur, neq; etiam omnium ratio reddi possit, Si enim uel ad rationem referre aut eam peruc-

figare

stigare liceret, forte alia cum alijs collatae certiores redderentur, Quod cum prohibitum interdictumq; sit l. non omnium ff. De legibus aliud contra incertitudinem remedium non apparet, non igitur intelligunt uel ipsimet Iureconsulti quod uel statuerint, aut cuius inuestigare causas non potuerint, aut tandem sibi ipsis parum constare uidentur, quod alibi & mentem seu potius rationem legis inspiciendam, & secundum eam legem quamuis intelligendam, extendendam & restringendam uelint. Neq; ergo certa aut uera sunt cum sibi ipsis sint contraria inuicem, Quid enim hoc est aliud? nonne etiam inter se acerrime pugnant, hoc Ius quod naturale, & id quod gentium dicimus. Ex illo pax, ex hoc bellum, ex illo communitio omnium rerum, ex hoc dominiorum distinctio, ex illo libertas, ex hoc seruitus, Omnia inter se pugnantia, & sui ipsius natura contraria. Talis quoq; est inter Ius Naturae ac Civile controuersia. Illud enim Iura sanguinis uult perpetua, hoc capitis diminutione perimit. Illud equum neminem aliena locupletari ait iactura, Hoc usus capionem qua quis dominio rei suae defraudatur instituit, & eiusmodi infinita. Quid insuper de Iure dicam & equitate, quae nunquam inter se conueniunt? Cum equitas ex hoc maxime Aristoteli definiatur. Iuste legis, correctio, quid de legum inter se ipsas pugnantia? contrarietates enim, seu ut uocant ἀντινομίας, alias Valla, alias Budeus, alias Fulgosius, alias Baro, & ceteri

apertè professi sunt; & nuper quidam qui libros ff. esse $\omega\alpha\nu\delta\epsilon\kappa\tau\alpha\varsigma$ τῶν ἀντινομίων dixit, quibus cum tanquam in ea arte artificibus credendum esse uelint, leges sibi ipsis contradicere colligunt; præcipuè uero cum illis ne alius quidem adhuc uerissimiliter responderit. Falsæ igitur sunt hæ leges nostræ cum contrariorum alterius certissima sit falsitas. Atq; hoc ipsum probari uidetur Iuriconsultorum propria affirmatione, qui aiunt, quod error Ius faciat. Omnis etiam in Iure Ciuili periculosa sit definitio, quia non rarò subuertuntur, & nec hanc ad rem maiori opus est testimonio. Addunt tamen & eas simul diuino ac humano Iuri contrariari, Diuino quidem, contra Dei præceptum iurare, seu cogentes, seu permittentes. Item usuras exercere, uim ui propulsare, quæ à Christi præceptis quam sunt alienissimæ, Iure naturæ licere se inuicem contrahentibus decipere, concubinatum uagosq; concubitus, & sine certa matrimonij lege, permittere. Item omnia eius generis quæ in possibilitatem naturæ ne quidem cadere possunt, & legibus tamen accepta ac probata, sunt ut uiuum reputari pro mortuo, & contra mortuum pro uiuo, nascendum pro iam nato, Eum qui usu cœpit non usu cœpisse, ut in Rescissoria. Item eum qui post liminio redijt, apud hostes nunquam fuisse, Cum ipsa rerum natura impossibile sit, ut factum factum tollere, aut factum infectum reddi possit. Leges igitur hæ nostræ quia infinite sunt incertæ, instabiles

biles & legi diuinæ ac naturali, sibi denique ipsis
 contrariæ, ac impossibilia pro ueris affirmantes, in
 artem redigi non possunt, neq; etiam debent. Cuius
 enim id erit officium, res falsas incertasq; conge-
 rere, aut insipientis certè aut planè flagitiosissimi.
 Et nihilo magis mouentur Iureconsulti dicto qui
 Eas. circa bonum & æquum uersari dicit, et iustum
 iniusto, æquum ab iniquo discernere, licitum ab
 illicito separare, & bonos facere non solum metu
 pœnarum, uerum etiam præmio & exhortatione,
 Cum & quid iustum aut iniustum, æquum aut ini-
 quum, uel natura nobis constare aut opinione. possit
 sine arte ulla, nam ipsum quidem illud etiam sine
 cognitione Iuris quam sit bellum cauere, malum
 scire possumus, etenim hoc cum bestijs commune
 habemus, ut fugiamus noxia, & appetamus salu-
 taria. Cetera quæ hominis sunt solius, aut ra-
 tio nobis suggerit, aut quotidianus rerum usus
 docet. Ita æquitatis & Iusticiæ studiosissimos &
 peritissimos sine ciuili disciplina per plures fuisse
 cognouimus. Tales fuere, ut aliquos saltem refe-
 ram, Galba & Antonius, quibus & Crassus con-
 ccessit sine ulla Iuris scientia quibusuis causis satis-
 facere potuisse. Et ipse Antonius nec se unquam
 Ius Ciuile didicisse, neq; tamen in ijs causis quas in
 Iure defendisset, unquam istam scientiam deside-
 rasse fatetur. Porro nec Philosophorum quis-
 piam, cum tamen ne unum ex libris nostris uiderit,
 se equi ac iniqui ignorantem profitebitur, Ergo

nec hoc legum nostrarum erit proprium, cum illud ipsum ex naturæ potius fontibus, unde itidem & hoc Philosophi hauserunt, emanauerit, unde etiam deinde hæc si quæ est iusti & iniusti scientia effluxit. Fuit enim hæc uis non modo senior quam ætas populorum ac ciuitatum, Sed æqualis illius cælum ac terras intuentis atq; regentis Dei. Aut reliqua quæ desiderari possent ex uiuendi consuetudine ac hominum moribus edisci possint, Quæ quidem & manifestiora esse omnibus ac per hoc ab omnibus seruari melius potuerunt, Nec enim melius est scriptis leges (si hæc leges appellanda sunt) sancire, quam passim & ubiq; mores ferere, quos apprehendat ac teneat populus. Ea de caussa Lacedæmonij nullo scripto iure usi sunt, ne uel ignorantiam communis uiuendi consuetudinis inter omnes, quis prætere, aut eam, (ut scriptas leges deprauare, seu falso detorquendo, id quod persæpe factum uidimus, Calumniari posset.) Hinc eam ortam esse iuris scripti & non scripti distinctionem, & iureconsultus & Imperator fatentur, quod posterius, si solum esset, melius habituram, aiunt, Rempubicam, quia & certius hoc & facilius esset, quia quisq; id passim, & ubiq; audiret. Videret ac inter popularem etiam sermonem disceret, ubi illud ignotum serè omnibus scripto tantum comprehensum custoditur, magisq; per se apertum hoc sit populo, quod ciuium quasi omnium conuentione obseruatur, quam quod ex unius ius constituentis,

dicentis,

dicentis, interpretantisue dependet^m autoritate,
Cum tamen etiam nec ulla alia de causa lex quem-
quam teneat, quam quod iudicio populi recepta sit,
merito ergo ea quæ sine scripto populus probauit,
tenebunt omnes. Cum nihil intersit suffragio po-
pulus suam sententiam declaret an rebus ipsis &
factis. Maior est ergo non scripti autoritas,
& quod in tantum, ut Iurisconsultus ait, probatum
est, ut non fuerit necesse id scripto comprehendere,
Et rationi magis conuenire uideatur. Neq; enim
tam facile omnes a ueritatis rationisq; tramite ab-
errant, quam uel unus aut etiam plures ex consti-
tuentibus, iudicantibus interpretantibusue, Et si-
mul etiam æquitati, quod hoc illi statuunt, qui ei-
dem etiam obtemperare uolunt. Illud uero qui se
legibus solutos existimant, cum etiam natura æ-
quum sit, eodem quemq; iure uti, quod ipse in alios
statuerit.

Sic Censura agitur, & sic exempla parantur,
Cum Iudex alios quod iubet ipse facit.

Quid enim si quis legem uel propter obscuri-
tatem aut interpretantium uarietatem aut ignoret
aut planè non intelligat? Quid si populus obedire
nisi & conditor eius uelit, recuset? aut libri quibus
leges scriptæ comprehendebantur, uel temporis in-
iuria, bello, incendio, aut alio casu amissi aut planè
corrupti sint ac perdit? Id quod anterioribus eti-
am temporibus cum nostri Iuris libris accidit, qui
iam

iam diu amissi ac Sexcentis penè annis in Bibliothecis Romanorum pulueribus obfiti per V Vernherum (quem Accursius noster Irnerium sæpe nominat) reperti ac in lucem reducti, atq; per Lotharium Saxonem tum temporis Imperatorem pristinae dignitati atq; auctoritati restituti sunt. Accedit eamq; auget obscuritatem, quod ij qui leges scriptas iam sciunt eiq; scientiæ præfati sunt aut obtinende atq; augende potentiae suæ caussa. Cuius exemplo est Appius Claudius peruulgari artem suam nolint siue erroris obijciendi caussa, quo plura & difficiliora scire uideantur, siue quod similius est ueri ignoratione docendi sæpe quod positum est in una cognitione, id in infinita dispartiuuntur. Hinc fluctus ille nostrorum Commentariorum, in quibus tot diuersæ ac contrariæ interpretantium opiniones & sententiæ, tot, & ut uerum loquar, infiniti unius eiusdemq; ut uocant legis intellectus, alium habent antiqui, alium moderni, ultra Montani alium, & alium citramontani. Deniq; quisq; serè in interpretum suam & quem sibi adscribit proprium. Hinc nobis tot scriptores, tot immensa uolumina, quibus coëmendis ne Cræsi quidem diuitiæ, perlegendis ne Nestoris anni, ediscendis, nec ulla memoria, nec ullum ingenium quantumuis excellens, et si diuinum, sufficerent. Quæ tandem omnia scriptis accepto ferenda sunt legibus, quibus non scriptis tanta quoq; inutilis Commentariorum moles appensa nunquam fuisset, neq; tanta esset litium præbenda

bendarum occasio, æqui aut iniqui, iusti seu iniusti
uix tolleranda ignorantia, cui potius locum fecisse
quàm sustulisse ll. uidentur. Quam uerum etiam
hoc sit, legibus bonos fieri, quia bonis proposita
uirtutis præmia, malis autem metus poenæ incussus
sit ex sequentibus apparebit. Cum, ut Democratis
est sententia, Leges omnes sint inutiles & super-
uacuae, ut quæ nec bonis nec malis rogentur. Cum
illi non egeant legibus, hi uero per easdem nihilo
fiant meliores. Qui enim hoc fieri potest? ut disci-
plina seu scientia legum bonos efficiat? Socrates
certè apud Platonem id concedere noluit, neque
puto Philosophorum quenquam hoc facile admis-
surum. Quia omnis uirtus (quæ bonorum est) non
tam ex arte, quam natura & actione exoriatur.
Consideremus enim & altius (si lubet) repetamus,
cuiusq; tam artium quam uirtutum causas, origi-
nem, atque effecta, & facile nobis quæ sit inter u-
trumq; differentia constabit. In genere quidem ar-
tem ac uirtutem conuenire non negaui. Est enim
utraq; animi habitus, Altera uero scientia nempe
eius quæ Intellectus dicitur, altera uirtus, scilicet
Voluntatis. Hæ ut sciuntia sunt separatæq; in ani-
mo partes. Ita quoq; diuersas ac natura quidem
distinctas edunt species atq; effectus. Intellectus
enim proprium scire est & intelligere, quod sane
& nomen ipsius satis ostendit, dicitur enim Intel-
lectus ab intelligendo, inde Scientia, Voluntatis
uero bene seu malè agere uelle, unde uirtutes ac
uitia:

uitia : Non est ergo possibile, nisi hæc contra naturam confundantur, legum scientiam (si quæ est) bonos facere posse. Hac eadem ratione ipsismet Iurisconsultis rectè & benefacta à malefactis distinguuntur, uoluntate puta, Voluntas enim & propositum, Teste Iurisconsulto, distinguunt maleficia, sic sine furandi, damni dandi, iniuriæ inferendæ proposito, nec furtum factum, nec damnum datum, nec Iniuria illata uidebitur, Adde & contractuum species uoluntate & opinione contrahentium discerni finis est scientiæ, scire sciriue posse, Voluntas uero actiones ordinare, Artis quidem est erudire animum, sed eam saltem quæ intellectus dicitur, partem, non autem uoluntatem regere affectus ue moderari. Cum uel quisq; sine arte ulla affectibus imperare, & sine scientia in uirtuosum euadere possit. Quod si ex arte Iuris tantum, tanquam ex sua caussa honesta prodiret actio, quis quæso bonus esset? Cum uera ac perfecta Iuris cognitio uel paucissimis contingere soleat, & quod uideamus etiam per plures bonos omnium tamen artium expertes existere, & recta negocia non solum scientia duce, sed & natura & ratione procedere hominibus qui & utiles & boni tamen censentur. Porro nec Iuris ars bonos Virtuososq; efficere poterit, Si enim sana mens homini disciplina tradi posset, multam sanè magnamq; mercedem reportarent, ij, qui id efficere possent, Ita ut tantò facilius & præceptores atque discipulos uirtutis inuenires quantò nunc rariores existunt.

existunt. Namq; ego ita uel quenquam appellari cum Socrate audiui nunquam ergo nec doceri nec disci arte uirtutes possunt, cum cuiusq; quod doceri potest, & doctores & auditores existant. Neq; etiam ex bono patre filius malus esset prudentibus monitis imbutus, cum tamen ita frequenter id fiat, ut in prouerbum etiam exierit: Heroum filij noxæ, Ex bono coquo, medico, fabro, boni coqui, medici, fabri, fiunt, ex bonis uero boni non item. Thucydides uir bonus fuit, & filios Milesiam & Stephanum pessimos educauit, Cleophantus Themistoclis filius omnibus disciplinis instructus fuit, uirtute non potuit, Aristides Lysimachum, pericles Paralum & Xantippum nullius penè frugis homines instituit. Verisimum ergo hoc est, docendo nunquam bonum ex malo fieri hominem, imo per sepe peiorem, ut qui postea magis magisq; astutia ac dolo sua contegere possit maleficia.

Naturam si furca expellas tamen usq; recurrit.

Ergo neq; iuris disciplina seu Institutione, At uero iure ciuili bonos fieri alij putant, quia legibus & premia proposita sunt uirtutibus & supplicia uitij. Equidem putabam ego nec uirtutem propter premia desiderari, sed propter se ipsam, nec quidem eos bonos qui uirtutem propter lucrum aut mercedem quaerent. Est enim hoc ipsum iniustissimum (ut Cicero dixit) iusticiæ mercedem quaerere. Neq; enim mali ac peruersi homines poenarum metu

metu absterreantur. Quantam enim adhuc hodie in tanta poenarum exasperatione, in tanta etiam eorum qui poenas luunt, & eas terribiles & grauisimas, uidemus parricidarum, latronum, furium, delinquentiumq; multitudinem ac copiam atq; etiam quam antehac maiorem, ut non tam leges delicta prohibuisse aut puniuisse, sed ad ea uiam aperuisse atq; ostendisse uideantur. Quae enim alia Solonis fuit ratio? quo minus inter caeteras parricidarum quoq; poenas statueret. Sed proh dolor, quoties quoties hoc ex eo tempore crimen commissum comperimus? Neq; etiam pars ob id peccant, quod non metuant ne emanet, sed ex deprauata natura, seu cuiusdam consuetudinis uitio, quod est emendare maxime uelint, tamen non possunt, & nec poenarum metu aut praemiorum exhortatione excutere quisquam potest. Pars non tam poenas luant iudicijs quae quondam nusquam erant, hodie multas nullae sunt, ut sint, tamen persaepe falsa sunt. Sed ut eos agitent insectenturq; furiae non ardentibus tædis, Sicut in fabulis (ut est apud Ciceronem) sed angore conscientiae fraudisq; cruciatu. Quippe cum potius boni Imperatoris sit atq; legislatoris tale quiddam excogitare, quod uidelicet ita trahere audientes ualeat, ut non minis aut ui ac metu, sed sponte iusticiam uelint suscipere. Hoc ego fuisse causae non dubito. Cur Lycurgus Laedemonijs ab Apolline, Numa Pompilius Romanis a Nympha Aegeria, & sic alij alijs leges reddere se confinxerunt.

se confinxerint, Quia nihil aliud scrutabantur omnes, quam quibus rebus persuasione acceptis maximum bonum conferrent civitati, ad idq; omni incumbebant studio, ut civitas uniuersa unum atque idem quam maximè ac semper in cantibus, fabulis et omni sermone decantarent, Quo ego plures & sua sponte bonos factos existimo, quam uel mercede, uel poenis, Et quia nec hoc artis sit ullius præmia uel poenas distribuere. Est enim postremus artis finis, scire sciriue posse, Vnde enim præmia arti? quas poterit inferre plagas? liberne feriet? Næ ego unquam uel libris Rempublicam defendi, aut hostes expelli, uel uidi, uel legi, uel audiui. Ex hisce omnibus constare posse putant leges infinitas esse incertas, irrationabiles, fluxas & instabiles, falsas, itidem & erroneas, & ob id nec in artem redigi posse nec deberi, Quæ ego, Deo iuuante, etsi firmissima appareant, summisq; munita & rationibus & auctoritate uiris, tamen dissoluam ac confutabo, quo ueritas nobis magis magisq; illucescat, ac quid uerum falsumue sit tanquam aurum & purpura (ut Platonis utar prouerbio) discerni dijudicariq; possit.

Infinitas esse aiunt leges, propter infinitum personarum, factorumq; numerum. Sed non intelligunt ij, non in hominum innumerabilibus personis, neq; in infinita factorum temporumq; uarietate, sed in generum causis ac naturis, omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur, Atq; hæc ipsa quidem, si

C

dem, si

dem, si in personis ponantur, quot homines tot
causae, sin ad generum uniuersas quaestiones refe-
rantur, ita, modicae & paucae sunt, ut omnes eas
diligentes & memores et sobrij legum cultores per-
cursas, animo & decantatas habere debeant. Neque
etiam ob id in libris nostris nominatim refertur,
(quod & Antonius se in Catonis & Bruti libris
uidisse ait, & nobis infrequens non est) quid alicui
de iure uiro aut mulieri responsum sit, ut putare-
mus in hominibus (ut illi) non in re, consultationis
causam aliquam fuisse. Sed ob id potius, quod de
facto consulti, de facto etiam responderint? Non
autem in genere cum in rem suam quisque, non in
alienam quaerat, Tum etiam quod omne ius nostrum
in facto positum sit, & quaelibet minima facti uarie-
tas aliud ius saepe inducat. Nunc uero ut in cae-
teris artibus cum tradita sunt, cuiusque artis difficil-
lima, reliqua quia aut faciliora sint, aut similia tra-
di non est necesse, ut in pictura, qui hominis spe-
ciem pingere perdidicerit, potest cuiusuis uel for-
mae uel aetatis etiam si non didicerit hominem pin-
gere, neque est periculum, qui Leonem aut Taurum
pingat, egregie ne idem in multis alijs quadrupe-
dibus facere non possit, neque est omnino ars ulla in
qua omnia quae illa arte effici possint a Doctore tra-
dantur, sed qui primarum & certarum rerum ge-
nera ipsa didicerunt, reliqua persequuntur. Simi-
liter etiam fit in hac nostra Iurisprudencia, nam hoc
semper inesse legibus credi oportet, Tertuliano

Iure-

Iureconsulto dicente, ut ad eas quoq; personas & l. Ideo. l.
 ad eas res pertineant, quæ quandoq; similes erunt, nam ut ait
 Et ut Pedius ait, Vlpiano referente, bona occasio ff. de ll.
 est & cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem uel
 interpretatione, uel certè Iurisdictione suppleri.
 Finitæ ergo sunt leges, ut quæ non (ut aduersarijs)
 multitudine personarum aut factorum, sed potius
 generum, quæ definita sunt, non solum numero, sed
 etiam paucitate, æstimari debent. Quod uero aiunt
 legum nostrarum numerum ex hoc augeri, quod
 multæ sibiipsis similes, et unum tantummodo casum
 decidentes appareant: Ego hoc facile negauero.
 Cum plures in uniuerso Pandectarum seu Digesto-
 rum Corpore, exceptis generalioribus Iuris Regu-
 lis quàm quatuor (quæ mihi succurrunt, Hopperus
 duas tantum refert) leges et responsa sui similia atq;
 eandem habentia decisionem extent, ut sunt l. Si à
 furioso. Si cert. peta. & l. Si à furioso. De obli-
 gat. & actio. & l. extat: De eo quod me. caus.
 & l. pen: Ad l. Iul. de ui priua. Neq; etiam hæ
 sine ratione repetitæ, cum ad utruq; tractatum
 non minus aptè pertinere uideantur, ac propter ple-
 niores utriusq; tractatus indagine utriq; quoque
 adiectæ sint, in reliquis non puto (nisi me nunc fal-
 lat memoria) quicquam simile reperiri, in quo non
 aliquid etiam diuersum, & ab alio separatum, si
 bene & diligenter perspicias & undiquaq; repe-
 rias. Quod uerò nonnunquam Iureconsultorum
 disputationes intermixtæ sint, id quidem consulto &

summa ratione factum. Cum enim leges non nisi dubia & incerta decident atq; definiant, operæ pretium fuit, dubitandi quoq; rationes non tam facile inserere, cum ut ipsa etiam decisio magis sit firma contrariorum dissolutione reddatur, et decidior: tum etiam quod hoc ipsum quod in legibus conferat legum interpretationi, ut tanto magis qua ratione Iureconsulti moti, eam nobis de lege, neq; ad alios aut dissimiles casus distrahatur. Nouimus enim, & quidem omnes, qui huius artis præsumunt professione, quam sæpe difficile sit, & rationem dubitandi inuenire, & difficilius, sine ea legem aut bene aut rectè intelligere. Arguunt ijdem contrarietatis ac pugnantiae leges nostras, ut quæ sæpe in uno, eodemq; casu contraria decident. At sanè ego potius existimarim, nullum contrarium in Iure nostro aut simile esse, aut inueniri posse, si quis subtili animo diuersitatis rationes excutiat, quia est aliquid nouum inuentum, uel occultè positum, quod dissonantiæ querelam dissoluit, & aliam naturam inducit discordiæ fines effugientem. Quamuis nonnunquam ordo scripturæ Tipographorum negligentia turbatus, Antinomiam inducit, quæ collatione reliquorum ac correctiorum exemplarium, præcipuè uero Florentinæ editionis facile euitatur. Nonnunquam quid parum obscure aut breuiter positum, quod ab alio dissentire uideatur, quod tandem uerbis singulis legum bene ac exquisitè ponderatis, aut Rubricæ sub. qua posite sunt collatione,

tione, aut librorum ex quibus eæ leges decerpæ
sunt ratione habita, facile conciliatur. Nonnun-
quam ipsius Iuris conditio, ut si quid nouiter con-
stitutum, aut ab antiquo separatum est, Ea enim
temporum obseruatione conferuntur, Nonnunquam
iusti & æqui differentia, quæ naturalib. ciuilibusq;
præceptis ad eam rem pertinentibus inspectis, ac
hinc inde consideratis, faacile apparet. Nec me-
mouet quid fuerint atq; etiam nunc sint, qui Anti-
nomiarum Pandectas culpæ uidentur, ut Valla,
Budæus, Fulgosius, Baro & reliqui, Cum & Za-
sius ijs quæ à Valla adductæ sunt, respondisse satis
uideatur, & reliquis alijs, neq; enim sequitur aut
hunc aut alium dissoluere non posse, ergo nec om-
nes posse aut planè Antinomias esse indissolubiles.
Et maxime cum uideamus, ne ullam quidem Anti-
quiores contrarietatem in toto Iure admisisse.
Quare satius est si quæ nobis dissolui non posse ui-
deatur, hoc ipsum imbecillitati ac tenuitati nostræ
adscribere, eamq; interim alijs conciliandam pro-
ponere, quam Iurisconsultos illos nostrosq; legum
compositores Iuris certè & æqui studiosissimos, &
qui in hac uel maxime laborarunt, ne quicquam
nobis, aut simile, aut contrarium relinquerent, con-
trarietatis aut erroris accusare: aut etiam superio-
ribus nostris Doctoribus Accursio, Bartolo, Baldo
& reliquis in eorum conciliationibus accedere, do-
nec melior nobis animo resideat opinio, ne ita leges
hinc inde torquendo retorquendoq; multa confun-

dere, aut nodum in scirpo (quod aiunt) querere uideamur. Semper enim magis facilitati quam difficultati aut ambiguitati Professore Doctoremq; consulere decet. Instant uero & nobis obijciunt, aliud tamen saepe Ius naturale praecipere, & Gentium aliud, & aliud ciuile. Qua igitur ratione, id fiat nunc uideamus. De quo sic ait Vlpianus: Ius Ciuile est quod neq; in totum a naturali uel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. Itaq; cum aliquid addimus uel detrahimus Iuri communi Ius proprium (id est) ciuile efficimus, Quod ut rectius intelligatur, nobis quam diligentissime discrimen eorum obseruandum est, quae communiter naturalia dicuntur. Sunt enim quaedam a natura insita ac tributa, & quae nos summa uocamus principia, quae semper tam necessaria ac firma sunt, ut hisce mutatis ordo quoq; rerum simul corruat, Vt ignem urere, graue deorsum, leue contra sursum ferri. Deum colere ac reuereri, honeste uiuere, Ius suum cuique tribuere, & alia id genus, quae quidem nunquam fallunt, sed perpetuo manent immutabilia. Alia uero hisce inferiora, quae quidem etsi natura consent, tamen secus euenire possunt, ut natura quidem robustior est dextra, attamen fieri potest, ut omnes utraq; ut dextra utantur. Et ea quidem indifferentia sunt, namq; ordinem naturae nec peruertunt, neq; etiam immutant, Eiusmodi sunt, quae de libertate, de rerum communione, ac pace dicta sunt. Haec enim, etsi iuris naturae esse dicantur,

NON

non tamen alia ratione quam conuentis & utilitate diriguntur. Ac etsi quidem in natura integra ita salua ac integra permanere potuissent, tamen nunc in deprauata natura ratio aliud sepe suadet, ne hisce quoque manentibus maiora illa ac superiora uiolentur. Quare nonnunquam ab illis recedit Ius gentium, ut in hoc Iure naturæ omnes homines liberi fuerunt, subortis autem propter seditiones bellicis, ne passim omnes interficerentur, captiuitas subsecuta est maioris mali euitandi causa. Sic cum causæ querendi ac tuendi res, pares non essent, plus enim diligens & operosus, minus ignauus quærebat rerum distinctio, ac modi singulas res acquirendi introducti, ne homines inter se diuisi, diuisam quoque redderent humanam societatem. Non uero in totum mutantur. Ita Ius Ciuile seruorum libertatibus derogauit tantum, non in totum sustulit, Cum etiam modos eius in seruos potestatis soluende adinuenerit. Ita iura sanguinis non dirimit sed effectus tantum eorum suspendit, atque id ipsum propter euidentem societatis humanæ commoditatem atque urgentem necessitatem. Idem etiam cum is qui damnatus est, aut ciuitate pulsus, pro mortuo Iure Ciuili habetur, Quia & natura uiuit, & quo ad communis Ciuitatis Iura mortuus, neque enim damnatus exul, desertus ab omnibus, qui nec domum nec familiam habet, quem propter animi importunitatem nemo recipere testis, nemo adire, nemo alloqui, nemo respicere uellet, in uiuis iure ha-

C 4   betur.

betur. Ita quoq; contra Inferius naturæ principium (sunt enim principiorum gradus) propter communem hominum utilitatem, ususcaptio iure Ciuili fuit inducta, Namq; & hoc natura magis æquum est moram suam cuilibet esse nociuam, neq; iniustum rei ab altero neglectæ possessionem apprehendere, & Ius domini querere, dominiorum ob publicas priuatasq; utilitates distinctione admissa. Quod uero magis dicunt, non eadem illa Iura omnibus prodesse, neq; iisdem legibus omnes teneri, Id huiusmodi est, quod non mutatis, sed transpositis, ut Plato dixit, potius legibus sit opus, non ut ijs quæ sunt, non pareamus omnes. Namq; leges eæ quæ communiter late sunt, omnes communiter tenent atq; ligant. Quod uero interdum circumstantiarum habito respectu, alijsq; sepe in locis aliud quippiam quam quod communiter obtinet statuatur, Id ex eo fit, quod bonum publicum aliò atq; alio in loco sepe aliud desideret, Atq; hoc communiter eius modi est, non legibus communiq; Iuri repugnans, etsi enim huic propter publicum commodum quid addat aut etiam detrahat, tamen Ius Ciuile ac commune semper idem manet, nec mutatum sed transpositum, ut Plato uoluit, idem perseverat. Neque etiam eadem ex caussa magis tota hæc ars nostra immutata dicetur, quam ceteræ. Namq; ut in Medicina manet ordo demonstrationum etiamsi alijs subiectis aliæ curationes accommodantur, ita quoque legibus quibusdam interdum transpositis atq; transmutatis,

mutatis, tamen ordo uel Harmonia uniuersarum legum ac Iuris immutabilis permanet. Illud enim quod æquum & iustum est iustum, nec non iniustum quodcuq; iniustum est, atq; id quemadmodum hic, sic & ubiq; gentium existimatur, nõne item plus trabentia grauiora hic censentur? quæ minus leuiora? atq; alijs idem? pulchra quoq; ubiq; pulchra putantur? turpia contra turpia? non autem pulchra turpia, uel turpia pulchra, nõne etiam per omnia generatim quæ uera sunt, esse censentur? non autem quæ minimè uera tum apud nos tum apud homines uniuersos? Ergo quisquam à uero aberrat à legitimo quoq; aberrat. Ergo eadem legitima semper & inter cæteros esse uidentur. At absq; sine quotidie leges sursum deorsumq; mutant, non erunt eadem legitima? Respondeo hæc, non mutata, ut dixi, sed transposita semper eadem perseuerare. Quia non aliter quam agricola spargendorum in terra seminum peritus, utiq; conuenientia semina unicuiq; solo distribuit, Tibicen & Cytharista in ipsis ad harmoniam pulsationibus bonus legis conditor est ac pro dignitate impertit, & cuius leges rectæ. Medicus item optimè denuum is corporibus alimenta accommodare potest, qui congrua cuiq; adhibere nouit, Sic pedotriba partitiones institutionesq;, quibus humani corporis gregem pascit, optimè nouit, Pastorum quoq; leges ouibus optimæ & bubulci bobus, Sic quoq; regis leges animis hominum, diutiusq; conseruantur. Isti ergo

omnium legum latores excellentissimi sunt, qui non aliter quam medici corpori adhibent, ut bonam ualitudinem tueantur, nutrimentum & exercitium tum intendens tum remittens, Atq; ita corpus componens. Nam quemadmodum in corporibus fieri non potest, ut aliquod unum uni corpori studium accommodetur, quod non idem alijs prodesse, alijs obesse uideatur, Sic & in Ciuitate fit interdum, leges plus duræ per legilatores mitigentur, Leges enim huiusmodi ferendæ sunt, quales multitudo & populus libenter suscipiant, perinde ac gymnasy Magistri ac Medici cum uoluptate corpora curant, eisq; iucundè medentur, Interdum ut duriores fiant. Namque propter delinquentium multitudinem & Gigantinam hominum audaciam poenæ legum exasperandæ sunt etiam, ne ipsi, uel non, aut mitius puniti, totam euertant Rempublicam. Hæc etsi fiant, tamen leges ipsas non mutant, Sed potius conseruant ac erigunt. Medicorum præcepta, nec pedotribarum minus firma sunt ac perpetua, etsi alij atq; alijs modis, alijs atq; alijs medeantur. At inquirunt, nec tamen secundum hoc Ius scriptum, sed æquitatem iudicari & mores. Respondeo, Hoc quidem uerum esse, æquitatem, sæpe aliud suadere quam Ius strictum, quod quidem simpliciter definitum, non circumstantias caussarum considerat, cui tandè accedit æquitas, quæ nihil aliud est quam legis scriptæ mitigatio, Vt lex homicidam capite iubet puniri, at adulterium committentem à patre

CXXII

cum sua filia, repertum occidentis poenam equitas propter iustum dolorem remittit. Ita etiam ille qui furore occidit, quia iam satis ipso furore punitus sit. Hæc autem & eiusmodi quæ omnia ad equitatem spectant, æque atq; etiam summum seu strictum ut uocant ius, in legibus nostris reperiuntur, ne uel cuiuspiam calumnijs locus esse possit, aut quiuis sibi & pro suo capite equitatem imaginari, quid enim tum opus esset legibus ullis? nihil ergo equitas illa nec nouat, nec auget nec mutat, Sicut nec ea quæ uel ciuilitate iusta, aut naturaliter æqua in uno eodemq; dicuntur, quia unum atque idem de eodem semper concludat ac definiat ius scriptum. Quare etiam ex naturalibus gentium & ciuilibus præceptis constare dicitur. Vnde etiam merito Cicero dixit: Ius Ciuile non idem continuò gentium, sed gentium idem Ciuile esse. Ita & omnes Reipublicæ Romanæ mores hoc ius nostrum continet, ne uel ij quicquam immutare, emendare, uel etiam addere possint. Minus me inter cætera, hoc mouet, quod leges pro constituentis ualeant arbitrio, qui easdem & mutare, & abrogare potest, quia nec leges sine ratione mutari, nec si iniuste latæ sint, ualeant, l. fin. C. Si contra ius uel utilita. publ. Eæ uero quæ iuste sunt, omnes semper & perpetuò maneat, quamuis circa accidentia interdum uariant, ita tamen ne communi Inri quicquam derogare possint. Ita ualent leges municipales quarundam ciuitatum non aliter quam priuatorum conventiones, quas

pro

pro suo libito facere, confirmare, minuere & abro-
gare, & tollere possunt, Quo tamen Ius commune
semper suam firmitatem & robur obtinent. Quod
autem aiunt ex Iudicis nonnunquam pendere au-
thoritate legem, ego negaui, & quidem recte,
Iudex enim non est, ut eum sequantur leges, sed Iu-
dicis est officium leges omnimodo sequi, & secun-
dum eas iudicare. Quod si minus faciat, poenam
merito & iure & legibus ipsis luit. Namq; ut Phi-
losophus dixit: Qui legem uult præesse, is Deum
& leges uult præesse, qui uero hominem legi, be-
luam præficit, omnis enim generis corruptioni im-
becillitas animorum nostrorum subiecta est, at in-
quiunt: Quid ni igitur Iudex sententiam à se falsò
dictam retractare potest? Ego & hoc propter pu-
blicam Iurisdicendi auctoritatem ita esse, dico con-
stitutum, cum quod turpe sit, ipsum sibiipsum contra-
rium esse iudicem, Cum quod persæpe, si illud semel
uni aut alteri permissum esset, ad exemplum trahi
posset, & ab utraq; parte corruptus pro utroque
sententiam ferret, & pro eo qui posterius & plus
obtulisset posteriorem. Cum quod non sit opus, sunt
enim hac in parte alia litigantibus constituta reme-
dia, uel ut sententia ipso Iure dicatur nulla, ut con-
tra Ius expressum lata, aut si contra Ius litigatoris
remedio appellationis rescindatur. De Interpre-
tum item quid dicam uarijs opinionibus, que me
nihilominus urgent. Interpretem enim eum dico,
qui recte interpretatur, Qui uero recte interpre-
tantur,

tantur, illi omnes uno eodemq; modo leges intelli-
gunt. Mutantes igitur dissentientesq; ignorant.
Ita enim & medicos eos dicimus, qui curare sciunt,
& tamen quæ circa ualeitudinem esse censent, con-
scribunt. Scripta igitur Medicorum leges sunt &
Geometricarum scripta Geometrarum leges, Atq;
ij semper idem statuunt, Ergo illos etiam nostros,
qui dissentiunt, non interpretes, sed uel calumnia-
tores aut ignaros earum legum appellabis. Aiunt
ijdem ob id incertas esse leges, quod earum nec ra-
tionem reddi uelint Iureconsulti, nec etiam posse,
affirment, in quo sanè ipsi quid sibi uelint Iurecon-
sulti, non intelligunt, non enim rationes legum pro-
hibent inquiri, quas alibi quàm diligentissimè iu-
bent, ut ex ea mentes legum eliciantur, sed hoc sal-
tè, ut si quarundam legum rationem inuenire non
possimus, non ob id de illis dubitemus. Sunt enim
plurimæ præcipuè uero antiquæ, quarum ne ratio
quidem inueniri aut saltem difficulter potest. Pro-
pter temporum, quæ uariè mutantur, ut diximus, ac
persæpe legum etiam mutationem inducunt, iamdiu
præter lapsam ætatem. Cum quod nec aliarum ar-
tium præceptiones causis & rationibus suis quan-
doque possint confirmari, hac enim ratione nullus
esset demonstrandi finis, daretur semper causa
causæ, & ratio rationis, & fieret progressio in in-
finitum, Qua re scientiæ & incertiæ essent & infi-
nitæ, quod à ratione est alienum. Multa enim sunt
in Iure, quorum causas inquirere, magis esset labo-
riosum

riofum quam utile aut neceffarium, Neq; enim cur
honestè uiuendum, cur nemo ledendus, cur suum
cuiq; tribuendum, anxie inquirimus, sed ea tan-
quam prima principia, contra quæ disputans nun-
quam audiendus, tanquam nota & manifesta atque
indubitata ponenda sunt, multa etiam à maioribus
recto consilio, iam à nobis ignorato, certiq; de
causis statuta sunt quæ nos latent. In his igitur si
non exactè uoluntatem & rationem immediatam,
ut uocant, inuenire, cur unum quodq; positum sit,
ualeamus, probabilitate & coniecturis, ad hæc, con-
suetudine & authoritate contenti esse debemus.
Quid etiam? Si earum legum quæ hodie à nostris
correctæ sunt, rationes curiosius inquiras, an ne la-
borem tibi & dubitationem adauxeris, & certitu-
dinem atque posterioris legis intellectum propemo-
dum sustuleris. Quod aliæ item indifferentes sint,
quæ non nisi ex legislatoris pendent autoritate,
quid opus de his est anxius inquirere? Vt cur non
magis octo, aut nouem, aut quinque, uel sex testes,
quam septem in Testamento esse uoluerint. Et ideo
rationes eorum quæ constituuntur supersticiosius in-
quiri non oportet, alioquin multa ex ijs quæ certa
sunt, subuerterentur. Tale itidem illud est, ex dicto
Iureconsulti in lege Omnis definitio. ff. de Rer.
Iur. Omnis definitio, inquit, in Iure civili pericu-
losa est. Nam rarum est quin subuerti possit, Defi-
nitionem enim pro generali Iuris Regula quadam
accipio, quæ ut et sit generalis, tamen nonnunquam

& sæpe

Et saepe etiam limitationes restrictionesq; , Et propter casuum uarietatem, personarum, temporum, aliarumq; circumstantiarum mutationem recipit ac patitur. Quare periculosum est à regula Iuris argumentari, cum in speciali casu aliud decisum esse possit. Et in toto Iure generi per speciem derogatur. Hoc est quod alibi Celsus adolescens ait, In questionibus quæ de bono Et equo sunt, nonnunquam sub Iuris scientia quam perniciosissime errari. Hinc etiam ita quædam ex Regulis nostris conceptæ sunt, ut dictiones non prorsus omnia complectentes, aut, ut uocant, exclusiuas habeant, ut puta, serè, nonnunquam, plerunq; , frequenter Et similes, quæ non omnia, quamuis multa contineant, Ita regulariter hoc uerum dicimus, quod exceptionem in Iure expressam uel nonnunquam aut saepe patitur, Non uero quod in uniuersum uerum dicimus esse. Sunt enim eæ Regulæ nihil aliud quam breues quædam causarum coniectiones, ex communibus pluriumq; causarum ex una atq; simili ratione dependentium decisionibus ac responsis depromptæ. Vnde Et illud est, quod Iureconsultus ait. Non ut ex Regula Ius sumatur, sed ut ex Iure quod est regula fiat, quæ rem breuiter enarrat, quod etiam de his intelligi potest, quando non solum illud idem quod est, enarrat, iusq; iam sparsim decisum aperit, uerum etiam quando uel aliquid tacite ex Iure colligit, aut quod in Iure obseruatur nobis indicat. De Iureiurando uero quod

quod aiunt, ut nonnullis in locis sacrarum literarum penitus prohibitum uideatur, non me mouet, Quoniam quantum ad eos attinet, ita ipsos accipiendos esse censuit Augustinus, & post eum alij, ut non de Sacramento publicè in Iudicio dato intelligantur, sed de priuato, quod propria uoluntate superstitione uè suscipitur. Nam quemadmodum in causis priuatis, & uita communi deicere partim periculosum est & ad periurium procliue, partim nihil aliud, quàm Sacrosanctum Dei nomen rebus frivolis & inanibus admiscere, ita per contrarium, ut in ijs iudicijs in quibus nulla ope humana ueritas exquiri ac erui potest, ad Deum Opt. Max. tanquam ad summum ac supremum Iudicem prouocatio sit, non solum ad expediendas lites, maximam habet oportunitatem, uerum ad conseruandam etiam, & stabiliendam in Repub. Religionem, Atq; hac quidem etiam caussa fit, ut nec in periurium inquiratur, quasi uidelicet utile sit Reipublicæ, teste Cicero. Deum ipsum uindicem contemtæ religionis constituere, nec de facili suspicari, quenquam esse tam deploratum, qui tam nefarium & impium scelus in se admittere uelit. Minus uero ea quæ de Usuris & Concubinato, legibus nostris traduntur, cum ea non introducta Iure Ciuili, sed euitandi maioris mali caussa permissa sint: & quod magis est, modus etiam adhibitus, ne nimium diuagentur, Usuræ quidem ob id, quia sine lucro, quod quis ex re caperet, alter alterum re sua iurare prorsus nollet,

nollet, quo sæpe fiebat, non modo homines in ne-
cessitatibus derelinqui, sed & planè perire, quare
satius erat (modo tamen à legibus adhibito) modi-
cam aliquam permittere usuram. Concubinatus ue-
ro, ne cum talis esset & feruesceret Iuuenilis ætatis
atq; hominum impudicitia, ne uel ardore impulsis,
aut furore, qui proprius est illorum hominum, ac-
censi & ad adulteria & supra, quæ longè peiora
sunt, raperentur. Ita Concubinatum à Moise om-
nium Legislatorum principe, & quidem ore diuino
leges ferente, Iudaico populo fuisse permissum le-
gimus. Ita propter cordis illorum duritiem (ut
Christus ait) eis literas Repudiij permissu Legis
Mosaicæ dare licebat, ne forte peius quiddam sub-
oriretur, Ergo hoc ut inter plura mala minus eli-
gatur, & Iure fori, non autem Poli licere ob publi-
cam tranquillitatem, & humanæ uitæ societatem
posse confido, neq; ob id leges erroneas aut incertas
appellandas, Vt quæ Iuri diuino contrariæ sint, sed
potius nostris aduersarijs ita uideantur. Tale etiam
illud est ipsorum argumentum, quod de Iuris fictio-
nibus obijciunt, ut si uiuum mortuum, mortuum
uiuum leges habeant, & similia. Velim enim, ut fi-
ctionum prius in Iurè nostro léges ac rationes me-
lius intelligant, quamuis enim lege nonnunquam
habeatur, id pro eo quod non est, alicuius maioris
absurdi uitandi, uel boni constituendi causa, tamen
hoc ita fit, ne quid circa ea, quæ natura in suo ge-
nere sunt impossibilia fingatur etsi in specie non

D

ita

ita sint, namq; fieri potest, ut is qui in utero est aliquando nascatur, ut is qui apud hostes fuit, Ius Ciuitatis saluum recuperet, oportet enim non artem peruertere naturam, aut corrumpere, sed uestigijs eius insistendo solerter eam imitari. Cum quod non dicant iura, hoc ita esse, sed Iure Ciuili ita haberi, & quod in ijs idem Iuris sit, quod in illis quæ reuera ita sunt, Et hoc uel propter euentem aliquam utilitatem, & cum æquitate coniunctam, ut in Publiciana ubi usu cepisse à pretore fingitur, qui non usu cepit, licet enim nullum Ciuili Iure remedium sit proditum, quo ei subueniatur, tamen æquitas sua=det, ut ex duobus possessoribus præferatur ille, qui temporis prærogatiua est subnixus, cum alterius petentis nihil etiam intersit, possessoris uero maxime. At dicat quis: Cur igitur non recta datur à lege actio? Respondeo, ne nouum quippiam uideatur constitutum, & communes Iuris Regule, aut leges sibipsis contrarientur. In rem enim Iure Ciuili nisi dominus agere non poterat, neq; etiam is qui rem bona fide possidebat, ante completam usucapionem dominus rei fiebat. Ergo in rem agere non poterat, Possessione igitur ac Iure usucapiendi antea sibi per primam possessionem, & iusto titulo quæsitam priuabatur, ab eo cui minus esset Iuris, Quare hæc per Publicium, & fictio, & actio, prodita fuit, per quam & se quasi usucepisse, & rei quasi dominum esse petitor dicebat, ut eo Iure, rei possessionem recuperaret.

Videtur

Vidētis ergo has fictiones non esse Iuri naturæ contrarias, ad ciuiles saltem effectus non solum utiles, sed & pro suo cuiq; Iure retinendo necessarias, & ipsa quoque Natura æquissimas. Sed nondum cessant illi nobis aduersari, qui nec leges esse debere contendunt, tum quod planè inutiles sint, & ad instituendos & retinendas mores, quod boni illis non egeant, mali uero non timeant, tum etiam, quod optimi quiq; sine lege ulla saepe fuerint, ut in aureo illo seculo, in quo omnia bona & æqua, leges tamen nullæ, Iura nulla fuere. Quibus ego id responderim: Quicquid illi de aureo suo iactitent seculo, illud antiquorum cum poëtarum, post Philosophorum, id quod ex Sacræ Scripturæ libris patet, aut figmentum, aut imaginationem quandam fuisse, quod reuera ita extitit nunquam, Sed utut fuerit, superiora & proximè præcedentia respiciamus secula, uidebimus, certò scio, homines fuisse semper sceleratissimos, pessimos, atq; omni uitiorum generi semper addictissimos. At unde istud? quod leges uel non habuerint, aut certè spreuerint, contempserint, oderint etiam. Qui si pœnas lege cogente non dedissent, totam euertissent mundi machinam. Respiciamus enim & nos ad Romanæ Reipub. pristinam conuertamus faciem, an non quàm diu sine lege uixit, tam diu etiam aliorum rapinis, iniurijs exposita fuit ac quassata? Quamprimum autem leges recepit, & uires simul & arma pro sui defensione recuperauit? Quid? Cum sine Iure & Legibus uel

nulla uirtutum esse, aut oriri possit. Quid enim uirtus est? Aristoteles habitum nominat. At ex suis similibus actionibus habitus oriuntur: Nam cum ea facimus quæ pactis continentur, quæ habitibus inter ipsos intercedunt, alij iusti, alia contra iniusti efficiuntur. Item qui fortiter agunt, qui temperanter uiuunt, fortes & temperantes dicuntur. Ad unde nobis actiones istæ? Natura ne? Cur non ergo omnes boni sumus pariter, omnes etiam docti, iusti, modesti & temperantes? nonne enim quod insitum est, & innatum, aliter atq; aliter assuescit, ut lapis qui sua sponte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat, nec si millies quidem quis eum sursum, ut consuescat, emittat. Eodemq; modo nec ignis deorsum, nec aliud quippiam aliter atq; ipsius natura ferat, potest assuescere, Non igitur a natura, quamuis nec contra naturam in nobis insunt uirtutes. Unde igitur? Cum duo sint uirtutum genera, alterum earum, quas in ratione esse dicimus, Alterum earum, quas morales & uoluntarias, Rationis quidem magna ex parte a doctrina ortum accessionemq; habent. Ita & exercitationis indigent & temporis. Moralis & uoluntaria uirtus consuetudine ac more, unde etiam nomen sumpsit, omnino comparatur. Est igitur hæc omnium, qui leges imponunt, sententia & uoluntas, hoc uolunt, hoc spectant, ut disciplina, doctrina, & exercitatione, ciues bonos & legibus obediētes, efficiant. Ad hoc medijs quibusdam utuntur, erga honestos & bonos,

et bonos, quo bonitatem illorum adaugeant, et quasi stimulos addant, præmiornm exhortationes. Nam et præmijs per se quisq; allicitur, et uim aliquam exhortationes habere, ut simul etiam ea que rationis est expers uis quodammodo rationi pareat, et admonitiones, et obiurgationes, et adhortationes parentum et amicorum indicant. Si qui uero Gigantea sint audacia, illos cohibere et coherceri oportet, et frenum iniicere, ne latius excurrant, et sua dispergant semina, aut omnino tolli, ut illorum exemplis alij terreantur, et terræ ac ciuitates istis purgentur hominibus, quibus superstitibus incolumis, nec Reipublicæ, nec ciuium salus esse posset, Quibus tandem si omnes pariter optimi opus non esset, sed quia tanta sit male consuetudinis corruptela, eam tolli, et hoc legibus omnino est necesse, Id Iurisconsultus facit, quare non iniuria bonos facere dicitur, non quod hoc solius ipsius sit artis quam prius cognosci oportet, Sed eius qui secundum artem est usus atq; actionis. Hoc quod in cæteris fit artibus, Quæ enim faciendæ sunt cum didicimus, et tùm cum agimus discimus maxime, ueluti homines, tùm architecti existunt maxime cum edificant, et citharædi cum fidibus utuntur, Similiter tùm iusti, temperantes, fortes efficiuntur, maxime cum ea quæ iusta sunt, quæ modesta, quæ fortia, facimus. Iam uero quæ nobis à natura tributa sunt, eorum primum facultates accipimus, deinde officijs, muneribusq; fungimur, quod in sensibus cernere

D 3 licet,

licet; neq; enim ex eo quod crebro, aut aspeximus,
aut audiuius, sensus accepimus contra quam eo-
rum cum iam essemus compotes, eis usi fuimus, non
cum ipsi usi essemus, percepimus. Non igitur na-
tura boni fiunt, sed potius doctrina, exercitatione,
& disciplina, quæ Iurisconsultus omnia Reipublicæ
benè constituendæ adhibet quàm diligentissimè.
Neq; etiam boni & equi cognitio sine his percipi
aut haberi potest, Quamuis enim ea uis, ut Cicero
ait, senior fuerit quàm ætas populorum, & simul
cum cælum & terras intuente ac regnante Deo,
(Quamquam hoc ipsum non in uniuersum negaue-
rim. Sunt enim quæ instinctu nature, naturaliq;
Iure habentur) tamen his solum æquitas non conti-
netur, Sed est etiam alia ipsorum inter se Iurium
communicatio, ex qua iustum æquumq; est efflu-
xum: quod non cuiq; natura tribuit, sed ex pru-
dentissimorum uirorum, florentissimarum Rerum=
pub. & optimarum Ciuitatum communi extitit
compositione. Hæc scriptis comprehensa, ordine
digesta ac pro legibus obseruata, iuris artisq; no-
men merentur: Vt enim hoc sit, æquum & ini-
quum, iustum atq; iniustum, natura dignosci posse,
Tamen istud quidem nihil aliud est quàm opinio &
unius atq; alterius hominis, non confirmata. Esto
enim, ueram illam esse, tamen stabilis non perseue-
rat, neq; diu consistere potest, Sed ex hominis ani-
mo confestim aufugit. Quapropter non multi præ-
tij est, donec quis illam ratiocinatione à causis
ducta

ducta ligauerit. Postquam uerò ligata est, primum
 quidem scientia fit, deinde perseuerat, proptereaq;
 scientia recta opinione præstantior est, ab eaq; uin-
 culo quodam discrepat. Hinc Ius illud nostrum
 scriptum, ubi omnia pulcherrimè proposita ratio-
 nibus ac causis demonstrata, & iuste sunt decisa,
 sine quo hominum opiniones de Iure & æquitate
 incertæ, ac tanquam Dedali statuae fugaces essent.
 Sine quo neq; quisquam quo iure uteretur, qua lege
 uiueret, scire posset, leges ergo scriptæ retinendæ
 sunt, atq; diligentissimè obseruandæ, Sed ex ipsis
 audio: Mores potius serendos esse, non omnia scri-
 ptis sancienda. Quid autem queso Ius nostrum
 habet aliud quàm consuetudines Optimarum Re-
 rumpub. mores iam disciplina & principum, po-
 pulorumq; communibus sponsonibus comproba-
 tos, qui quomodo sciri, aut etiam ita confirmati
 à tanto tempore sine scripto existere possent. Quid
 ais non scriptum æquius? quasi uero hoc ab ijs con-
 ditum esset, qui se illi obtemperare recusent, Nonne
 hoc fecit princeps? qui se legibus ligatum profite-
 tur, nonne populus qui eodem non alio semper est
 usus. Atq; idem ipsum quod in alios statuit, naturæ
 æquitate consentiens obseruauit, & primum &
 quàm maximè. Quid ergo nunc restat? Non scri-
 ptis aiunt tanta commentariorum moles appensa
 non fuisset, Quid uitiūne id legum est? an ho-
 minum leges hoc perpeti quod ipsæ prohibuerunt.
 Nouit enim hoc & quàm optimè nouit ita futurum

Iustinianus, Quare publico cauit interdicto ne fieret, Sancimus (inquit) ut nemo nec eorum qui in presenti Iuris peritiam habent, nec qui postea fuerint, audeant commentarios iisdem legibus annexere, nisi tantum si uelint eas in graecam uocem transformare, sub eodem ordine, eademq; consequentia, sub qua uoce Romana posita sunt hoc quod Graeci κατὰ πόδα dicunt, uel si quid forsitan per titulorum subtilitatem annotare maluerint, & ea quae παρὰ τὴν γλῶσσαν nuncupantur componere.

Alias etiam legum Interpretationes, Imò magis peruersiones eos iactare non concedimus, ne uerbo sitas eorum aliquid legibus nostris afferat ex confusione dedecus, quod in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum, huc atq; illuc in diuersas sententias producentes, in infinitum distraxerunt, ut penè omnem sanctionem Romanam confusam esse cerneres, quod si non passi sumus quemadmodum posteritatis admittatur uana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituentur. Volumina autem eorum omnium corrumpantur, O Iustinianum prudentem, qui hoc id quod nos hodie deploramus, iam diu prauidit, ac etiam lege cauit, An ne adhuc legibus id tribuendum est uitij? per se puris, innoxij, perspicuis, certis, facilibus, bono digestis ordine, ac nitidissimo fulgentes splendore, quid non corruptas ac confusas doleamus, ea deploramus tempora, & contra, hoc laudemus

demus sæculum, quo lux illa redit antiqua legibus, ubi omnes ferè communiter docent interpretes, ex fonte potius quam aqua turbida bibendas ac discendas leges. Has diligentes euoluite, reuoluite, ediscite ac memoria tenete, ut eò non solum Iusti ipsi fieri & religiosissimi, Sed & alios institutione ac disciplina uestra bonos reddere possitis.

Habetis auditores, omnia ea quæ me hisce orationis meæ partibus dicturum, promiseram. Iurisprudentiam artem esse & meritò cognominari ita debere, audiuiistis. Argumenta aduersariorum ac tela accepistis, & propugnacula simul, quibus non solum uestram propugnare sententiam, sed & uictoriam reportare facile possitis. Omnia profectò ni fallor digna hoc conuentu, & silentio digna uestris studijs atq; auribus. Me igitur ad tertiam atque ultimam orationis huius partem confero, in qua me ostensurum promisi, qua arte & quomodo omnes Iuris nostri libri compositi ac editi sint, ut uobis eorundem omnium & singulorum ordo, methodus, æconomia atq; ars quam facillimè, & ob oculos quasi appareat. Qua in parte & mihi benignas & attentas præbere aures uelitis uos per uestram beneuolentiam ac proprium quem ex ea re percipietis fructum, obtestor atque oro.

D § Sequi=

ANtequam uero ad ordinis demonstrationem accedam, prius uos admonendos duri, quibus ego potissimum causis commotus hunc laborem (me Hercules) permagnum, difficilem ac à permultis desperatum aggredi uoluerim.

Monuit me primò uberrima atq; quàm maxima rei utilitas, ut hoc effecto totius atq; uniuersæ Iuris Idæam quandam habere, & quasi ob oculos positam, primò etiam intuitu cernere possem, Deinde quòd tum facillimè in omni consultatione, casusq; propositione intelligi posset, à quo capite ac titulo eius decisio repetenda esset. Neq; enim facile casus quispiam obuenire potest, quòd eius argumentò non sit titulus seu Rubrica decisionis. Cùm quod uiderem studiosis ex hoc facillè modum inquirendorum titulorum ac legum à præceptoribus aut passim à Doctoribus allegatarum constare, & quasi ipsi & sua sponte quæq; uenirent obuiam, nec ad Indices sæpe recurrere quo negliguntur multi ita foret necesse. Tum etiam quòd statim in prælectionibus, ubi lex allegata sit, & sub quo posita sit Titulo indicata, ferè & inductio eius aut intellectus etiam prima fronte se offerat. Vidi hæc utilitatis esse summæ delectationis non minus habere, Quid enim quæso, magis studiosum Iuris delectabit? aut etiam iuuare in discendo poterit magis quàm rerum consequentiam atq; ordinem habere, atq; materia-

rum connexiones tanquam articulos nosse, Quid enim uel sine ordine disci? aut uero etiam retineri potest? eius in omni studio Philosophi fuerunt quam accuratissimi obseruatores, Iurisconsulti uero nostri eò magis esse debebant quo illorum campus in quo uersantur, latior est & amplior, ne uel uia incognita quis ab ea aberrare, & serius ad metam peruenire, aut etiam ingressam deserere cogeretur. Ordinem uero aliquem in libris nostris obseruatum esse, Iustinianus in ipsis institutionibus satis declarat, ubi ipse sepius ordinis rationem nobis inculcat, Id quod etiam Iurisconsulti per sepe in Pandectis fecerunt, & à Iustmiano in Prohæmio Pandectarum & Titulo Codicis, de ueteri Iure enucleando factitatum est. Quis autem obseruatus sit & qualis? Iurisconsultus Hermogenianus docet in l. 2. ff. de statu hominum. Cùm igitur hominum caussa (inquit) omne Ius sit constitutum primo de personarum statu, ac post de cæteris ordinem perpetui edicti secuti, & his proximos atq; coniuictos applicantes titulos ut res patitur dicemus. Ordinem enim perpetui edicti seruatum esse ex libris nostris apparet: quod uerò nonnunquam & in quibusdam partibus non obseruatus sit, eius rationem communiter reddit Iustinianus. Si præter hæc nonnulli sint qui neglecti, eum ordinis accusent, uideant ipsi ne uel se propriæ potius ignauie aut inscitie reos faciant. Neq; enim mihi adhuc fit uerisimile, quod is qui certum sibi ordinem nempe perpetui edicti propositum

positum habuit, eundem non sit secutus, aut ubi-
cunq; non secutus sine alia commodiorq; ratione
desciuerit. Neq; enim similis ueri est cum qui in
aliquibus libris, atq; etiam legibus ipsis ordinis sæ-
pe rationem habuit, eumq; indicauit, eundem sal-
tem in cæteris ac perpaucis neglexisse, aut homi-
nem operosum & diligentem gloriæ item & hono-
ris, qui ex ea re uel maximus illi debetur, percupi-
dus sui ipsius immemorem aut tam negligentem po-
stea factum esse. Cum quod etiam ordinem nonnun-
quam neq; hoc inconsulto alijs atq; alijs in libris, ut
in progressu intelligetis, mutauerit. Quod uero is
hoc tempore & nostri sæculi Iurisconsultis sit ali-
quanto obscurior, fecit primo rerum uarietas, quæ
per se homini non penitus rem intuenti ordinem nõ
facile receptura uidebatur. Propterea quod uulga-
tum sit inter singularia ordinem non esse. Secundo,
Quod non eadem semper sit ordinis ratio, quæ fe-
cit, ut una saltem intellecta, cum ad aliam progredi
non possent, ipsi acquiescerent, & ordinem non
obseruatum (sua certè & ipsis parquisita ratione)
contenderent. Non ut quidam uoluerunt architec-
ti industria tam ingeniosè occultantis suum consili-
um, Quod equidem mihi haud ita uidetur, cum &
ipse satis apertè multis in locis, ordinis ac methodi
rationem inculcet, Sed ob hanc potissimum causam
interdum omissam, Quod eo tempore quo ius colli-
gebatur, constaret omnibus edicti perpetui ordo,
quem in compilandis libris nostris potissimum seque-
bantur.

bantur compilatores, Quare eum, ne uel tædiosi haberentur, à multis sæpius inculcare, atq; repetere neglexerunt, atq; id præceptoribus faciendum reliquerunt, ut illi de hoc Iuris studiosos commonerent, Ea ego Paratitla à Iustii. concessa intelligo, nõ item alia quæ nunc passim eorum sibi nomen uendicant. Id ex hoc apparet uerum esse, quod ubicunq; ordinem edicti perpetui mutarunt, illud prius commouuerunt, & quare fieret indicarunt. l. 2. C. de uet. in enu. eandemq; quoq; in C. fuisse rationem puto, cum quod non multum eiusdem ordo à Pandectarum seu Digestorum differat, tum etiam quod prioris Codicis ordinem quam maxime secuti sint, qui nec eo tempore obscurus erat. Aut etiam propter seruata ueterum Iureconsultorum uerba, quæ interdum sibi ita coniuncta ac copulata esse à quibusdam uideri possunt. Ille autem ordo, ut nobis hodie diuina fauente clementia illuxit, uobis iam offeretur, qui ut melius ac rectius intelligatur, quam uaria sint librorum nostrorum genera prius indicabitur. Sciendum igitur libros Iuris nostri potissimum quatuor esse generum, Aut enim sunt Elementorum, quos alij Isagogicos uocant, aut Iuris antiqui, ut Pandectæ, aut Iuris noui, ut Codicis, aut nouissimi, ut Authenticorum. Elementa quidem Iuris nostri atq; principia in Iustinianæis Institutionibus nobis traduntur, atq; in his Methodus perquam artificiosè est obseruata, ut non difficile sit uel mediocriter attendenti continuam earundem seriem materia-

rumq;

rumq; contextum enarrare. Observaturq; potissi-
 mum ea methodus quam Resolutoriam, Græci ἀνα-
 λυσις uocant, & nos priori orationis nostræ parte
 ostendimus. In Pandectis uero longè alia habita est
 ratio, & ab hac diuersa, quod in Institutionibus
 leuiori saltem ac simplici uia, in his uero exactissi-
 ma interpretatione atq; indagine opus fuerit, ubi &
 præcepta legum earundemq; in foro usum simul con-
 iungit, ita ut non solum sicut in Institutionibus ad
 ipsa præcepta morumq; ordinem natura coniun-
 ctum respiciat, Sed neq; cum in totum negligat, ne-
 que usum prorsus omittat, id quod alia atque com-
 modiori ratione fieri non potuit, quam ut primis
 traditis explicatisq; iuris principijs, eius nempe
 etymo, definitione, uaria distinctione, origine, con-
 stitutione, interpretatione atq; effectu, ad ipsa iu-
 ris obiecta pergat, non quidem ut ea singula iura
 uel ad personas, uel res, uel actiones pertinentia,
 sicut in Institutionib. factum est, principio in unum
 congerat, sed separatim de potissimis ac primis tan-
 tum initijs eo quo supra dictum est modo, definien-
 do, Item, diuidendo naturam causas atq; originem
 indicando loquatur. Quare etiam primæ huic parti
 ἡγορωπ nomen dedit, Quæ enim ulla uel commo-
 dior Iuris tractatio fieri potuit? nisi singularum
 materiarum, postea contextum quis distrahere uo-
 lisset, Id quod longè lateq; fuisset incommodius.
 Quid enim si de emptionis contractu quæ personæ
 contrahere possint in libris personarum. querendū,

suæ er

super quibus rebus in libris de rebus, quæ actiones ex eo nascerentur, in libris de actionibus, An ne hoc & incommodius fuisset & laboriosius in immensa præsertim illa librorum nostrorum cõgerie quam nunc ubi omnia ad eum contractum pertinentia iura tam ad personas quam etiam res & actiones coniuncta reperias. Eundem modum atq; ordinem Euclidem Geometrarum principem observasse apparet, qui primùm à puncti linearum, circularum, superficiei, & angulorum definitionibus & distinctionibus inchoatus per communes notitias ad traditionem & demonstrationem ipsarum propositionum ac figurarum pergit, ne in progressu & singularum demonstrationibus idem repetere semper cogatur. Namq; & inutile hoc est, modo hæc principio bene sint cognita & notata atq; tædiosum & discipulis & magistris. Is igitur reuera Digestorum seu Pandectarum compilatorum scopus fuit atq; sententia. Est hic optimus & pulcherrimus ordo Pandectarum, ubi explicatis de iure, deq; eius subiectis, personarum nempe rerum ac iudiciorum principijs proximè ad ipsa iudicia ciuilia ordinaria ac petitoria, quæ ob rem nostram, quæue circa eam contingere, et in re et in ipso iudicio possunt, competunt, accedit. Deinde rerum creditarum contractus, qui uel re ipsa aut consensu contrahuntur, tam nominatos quam innominatos. Quæq; his superaccedere, ut pignora, Hypothecæ, usuræ, fructus, accessiones. Ac propter maiorem fidem, ut

testes

testes & instrumenta solent : Inde post personarum
 copulationes ac coniunctiones, & quæ circa eas
 fieri solent de liberorum etiam post solutum matri=
 monium alimentis, recognitionibus, tutelis post
 mortem parentum & bonorum eorum successioni=
 bus tam a testato quam ab intestato, tam civilibus
 quam prætorijs agit ubi tum possessoria possessio=
 numq; acquisitiones & effectus incipit prætorias
 stipulationes, tollendarum obligationum modos &
 iudicia, criminalia tam priuata & extraordinaria
 quam publica, publicum demum Ius ad Reipublice
 nempe uniuersæ utilitatem pertinens, subiungit.
 Verborum tandem ac rerum in Iure significationes
 & Iuris ipsius Regulas ex toto Iure præmissis col=
 lectas ac petitas tanquam prædictorum generalem
 quendam Catalogum ac Indicem postponens. In
 Titulorum uero contextu atq; legum inter se or=
 dine pro uaria titulorum distinctione ac ratione alia
 atq; alia methodo procedit. In alijs enim per defi=
 nitiones, diuisiones, partes, causas, effecta docet,
 in alijs ab edicto Prætoris incipit, atque ad finem,
 dum usq; interpretatur, explicat, ac singulatim om=
 nia excutit, qua in parte nec quicquam etiam pec=
 catum est, nam prius hoc explicandi genus Philo=
 sophis probatum, Idem quod supra à Græcis ἀνά=
 λυσις, latinè resolutionem appellari diximus.
 Posterius uero quod illi διαίρεσις, nos partitionem
 appellamus. In Codice idem ferè, quod ad Titu=
 lorum seriem attinet, ordo est obseruatus, nisi quod

nonnum =

nonnunquam ex specialibus causis (ut utramque
 rei naturam etiam tanquam ad oculum Iureconsulti
 nobis ostenderent & exhiberent) alter titulus alteri
 postponatur, atq; unus idemq; Digestorum Titulus
 nonnunquam in uarios & multiplices distrahatur,
 singulis tamen uno ordine atq; ita coniunctis, ut ne
 sum quidem distracti (quamuis non una Rubrica,
 ut in Pandectis factum fuit, conclusi) uideantur.
 In Legibus uero paulò alia est ratio obseruata, Ob
 id uidelicet, quoniam saepe monuerint tam Iuris=
 consulti quam Imperatores, Posteriores leges non=
 nunquam tollere, nonnunquam abrogare, nonnun=
 quam derogare prioribus. Is obseruatus est in Co=
 dice ordo, ut leges ad eam materiam pertinentes à
 prioribus latæ principibus priores etiam poneren=
 tur, ut tantò facilius sit dignoscere, quæ Lex alte=
 ram tollat, aut alteri derogat, quæ minus. Eius rei
 permulta extant & manifesta in Codice nostro testi=
 monia, ubi Lex sub eodem titulo sita legem corri=
 git atq; emendat Spen. l. uni. C. de no. C. faci.
 In Authenticis, utpote Reliquorum correctorijs,
 etsi non in totum is ordo sit obseruatus (neq; enim
 hoc fieri potuit, quia non in singulis materijs, sed
 tantum quibusdam correctio fiat, atq; id perratò,
 quare nec ordine opus fuit) tamen in his duplex
 ratio ordinis esse potest, prima materiæ con=
 textus, si quis aliquem obseruatum esse contendat.
 Secunda, Temporis quo, quanque constitutionem
 fecit Iustinianus, ut quæ prior edita esset, priori

E

quoq;

quoq; loco poneretur. Increpant autem alij Iustianum, quod nonnunquam ea quæ antiquitas obseruauit, tum in Institutionibus, Pandectis ac Codice nobis enarrauerit. Ego uero hoc ea de causa factum puto, quo facilius percipi, cognosciq; Ius ciuile possit. Habent enim hæc miram quandam in cognoscendo suauitatem & delectationem, cum quod ad inuestigandas etiam legum aliquarum rationes (quod quam sit necessarium, ipsi per uos intelligitis) omnimodo opus sit, Quis enim ueram mihi rationem reddat, cur surdus & mutus Testamentum facere non possint, cum nec ratione careant nec uoluntate? Item & ex Testamento capere possint, nisi is qui Ius Veterum Testamentorum per æs & libram cognouerit, debebat enim cum bona uenderentur, & is uenditoris uerba exaudire, suamq; uerbis proferre sententiam. Accedit & hoc ut collatis cum antiquitate nostris legib. cognoscatur quantum præstiterint nostri isti antecessores prudentia cæteris gentibus, quod & facile intelligetis, si cum Licurgo & Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. Secundo obijciunt præuiam illam in omnibus nostris Constitutionibus commendationem uel ab utilitate aut necessitate factam, Non animaduertentes, id quod sæpe antiqua lege cautum fuit, ne quis sua sponte absq; necessitate summopere urgente, aut maxima uerberimaq; Reipublicæ utilitate legem mutaret, Cum quod nouæ leges sine euidenti utilitate aut necessitate

tate apparente, malè acceptæ nonnunquam susse=
ptæ sint, id quod multis priscarum contigit legum=
latoribus; quarum multæ leges tanquam inutiles,
aut occultum quiddam habentes, expulsæ atq; re=
jectæ sunt. Voluitq; huius eiusdem Iustinianus
suos successores, ne quid facile & sine ratione mu=
parent, hoc ipso commonere. Cum quod istæ
præfationes nonnunquam doceant sæpe, quia in
ipsis antiquitatis quædam effigies eluceat, dele=
ctent. Sed de his satis.

Ad specialem igitur librorum Iuris Oecono=
miam pergemus, & principio ipsarum Institutio=
num tanquam primorum Elementorum
ordinem atq; Oeconomiam
ostendemus.

LIBER PRIMVS

INSTITVTIONVM.

A Iusticia Ius est appellatum, Quare meritò primus de Iusticia & Iure est Titulus. Ius uerò ipsum aut à fine, quia uel publicam priuatamue concernat utilitatem publicum priuatumq; dicitur. Quorum hoc rursus originis ratione, in naturale gentium, & ciuile distinguitur a posterius rursus in scriptum & non scriptum, Illud in legem ps. sc. præ. pp. Rp. diuiditur. Omne uerò Ius quo utimur, uel ad personas pertinet, uel ad res, uel actiones, personarum, b caussa, omne Ius constitutum est, ergo de ijs primò omnium est uidendum. Et earum quidem duplex est diuisio, altera Iuris gentium, alios scilicet esse liberos alios seruos. Seruæ aut nascuntur aut fiunt, uel gentium, ut captiuitate, uel ciuili Iure, ut si maior 25. annis se propter pretium participandum uenundari passus sit. Liberi c uerò aut ingenui sunt, qui ita nascuntur, aut libertini d qui ex iusta manumissione fiunt. Sunt e enim quædam caussæ, quæ iniustam faciunt manumissionem, sicuti etas, si quis in fraudem creditorum manumiserit, et f quondam numerus seruorum in testamento manumissorum, quod posterius hodie sublatum est. Altera Iuris Ciuilis, g quo aliæ sui aliæ alieni Iuris censentur. Hæ uel in potestate sunt dominorum, ut serui, aut

aut parentum, h ut liberi naturales, uel ex iustis
 nuptijs procreati, uel legitimati, i uel adoptiui, k
 & certis quoq; modis liberantur. l. Qui uero in
 potestate non sunt, horum alij sunt, aut sub tutela, m
 aut testamento n paterno datorum tutorum, aut a
 lege, ut proximi agnati o (nisi capite fuerint dimi-
 nuti) p patroni q parentes a fiduciarij b aut c
 Magistratu datur quibus tutor non erat, quorum
 est authoritas & pupillis suis in causis necessaria,
 d & similiter etiam expirant cum tempore e pu-
 bertatis. Aut sub curatoribus, fut minores, furio-
 si, prodigi, qui & cum tutoribus satis dare, & ijs-
 dem ex causis accusari, & de suspecto postulari
 possunt. i

a De Iure na. gen.	b De Iure pers.
c De Ingenuis.	d De libertinis.
e Quib. ex cau. man.	f De l. Fus. ca. toll.
g De his qui sui uel a.	h De patria potest.
i Toto Tit. & § ult. Instit. De nup.	
k De adoptio.	l Quib. modis Ius patriæ pot.
m De Tutela.	n Qui Test. tutor. dare pos.
o De leg. agnat. tut.	p De cap. dimin.
q De legit. patro. tute.	

a De leg. paren. tut.	b De fiducia tute.
c De Attilia. tuto.	d De antbo. tuto.
e Quib. mod. tut. fin.	f De Curato.
g De satisd. tut. uel cur.	h De Exaus. tut. uel cur.
i De suspectis tut.	

LIBER SECVNDVS.

Superiore libro de Iure personarum exposuimus, modo uideamus de rebus, & earum itidem duplex est diuisio, altera a secundum eandem in Iure qualitatem, aut enim diuini Iuris sunt, aut humani, quarum illæ acquiri nobis non possunt, harum quidem aliæ possunt, & uel Iure gentium nobis acquiruntur, uel Ciuili. Gentium ut plantatione, satione, alluione, apprehensione, factione, traditione &c. Altera secundum earundem substantiam, b aut enim corporales sunt aut incorporales, ut seruitutes c Reales tam Urbano- rum quam Rusticorum prædiorum, aut personales,

a De rerum diuisi.	b De reb. corpor.
c De seruitutib.	d De usufruct.
e De usu & habit.	f De usucap.
g De donatio.	h Quib. alien. l. uel non.

ut usus fructus, usus & habitatio. Iure ciuili acquiruntur, uel singulæ, uel per nosmetipsos, ut usucapione, seu longi temporis præscriptione, seu donatione, quarum quasdam etiam nostras alienare non possumus, alias etiam non nostras possumus, aut per alias personas nostro scilicet Iuri subiectas, ut filium & seruum, uel per uniuersitatem, ut hæreditaria successione, aut ex testamento, uel pagano uel militari ab eo factum qui testamenti factiorem habuit, liberis aut institutis, aut nominatum ex hæreda

redatis, alijs factis hæredibus per primam Institutionem, aut secundam, Secundum substitutionem, quæ uulgariter & pupillariter fieri potest, ne testamentum aut infirmari, aut inofficiosi querela rescindi per suos hæredes possit. Sunt enim alijs sui & necessarij, alijs necessarij tantum, alijs extranei. In testamentis uero et legata relinqui, adimi, transferri atq; etiam minui iure possunt, uel fidei commissa tam uniuersalia quam singularia, aut etiam Codicillis, aut ab intestato uel Iure Ciuili ut i. proximis agnatis & ex sc. Tertullia. & Orphit. matri & filio. Secundo cognatis proximis uel liberorum hominum quorum gradus distingui oportet, ut qui reliquis sint proximiores, sciri possit uel seruorum post libertorum quæ bona aut per successionem aut assignationem debentur, aut Iure prætorio, ut per bonorum possessionem, aut per arrogationem, aut libertatum conseruandarum causa bonorum additionem, & quondam per successionem quæ per bonorum uenditiones & ex sc. Claudiano fiebat, hodie uero sublata est.

Nunc transeamus ad obligationes, quæ itidem dupliciter distinguuntur. Aut enim ciuiles sunt aut prætorie. Secundo, aut ex contractu oriuntur uel quasi, uel ex delicto, uel quasi. Ex contractu, qui uel re uel uerbis, uel literis, aut consensu contrahuntur. Re, ut mutuum, commodatum, depositum, pignus uerbis aut stipulatio, quæ itidem aut à

liberis fit hominibus, & uel uno fit aut pluribus, & hi rei stipulandi seu promittendi fiunt aut seruis, & multiplex est, alie enim uel iudiciales sunt alie prætorie, alie conuentionales, alie mixtæ, item alie utiles, alie inutiles, uel ratione formæ, uel rei in stipulationem deductæ aut personæ, Item alia principalis, si quis suo nomine stipuletur aut promittat, alia accessoria ut fideiussoris. Literis una obligatio contrahitur. Consensu fiunt, emptio & uenditio, locatio & conductio. Societas, mandatum. Ex quasi contractu obligatio nascitur, & negotiorum gestorum & tutelæ & non debiti soluti, Et ea rursus uel per nosmetipsos, aut alios nobis acquiri potest, ac certis modis rursus tollitur. Ex delicto nascitur, ut ex furto, rapina, damno, iniuria. Ex quasi delicto, si quid ex coenaculo alterius deiectum effusumue fuerit, item nauis exercitus, caupona seu stabuli. Superest ut de actionibus loquamur, quæ uel ordinariæ sunt & uel ciuiles uel prætorie, In rem uel in personam, Bonæ fidei seu stricti iuris, uel Rei persecutorie, uel poenales, aut in simplum, duplum, triplum, quadruplum, aut in solidum, aut in quantum quis facere potest, & uel nostro nomine consistunt aut alieno, ut Tit. quod cum eo. & de nox al. act. & si quadruplum, & rursus uel his per nos, uel per alios agere possumus, modo satisfactio fiat. — Harum itidem quedam temporales, quedam perpetuæ, & ad heredes & in heredes transeunt, quedam minus.

Hic.

His opponuntur exceptiones quibus replicationes
 &c. Aut Extraordinarie ut interdicta, quibus
 singulis uel quisquam iustam habens causam, age-
 re potest, sin minus, in pœnam temere litigantis in-
 cidit, & hoc iudicis est, omnino secundum leges
 æstimare & iudicare. Hec tandem omnia pu-
 blica iudicia consequuntur, & sic finis Institutio-
 num clauditur.

SEQVITVR DISPO-
 SITIO PANDECTARVM SEV
 Digestorum, & principio partis
 primæ quæ τὰ πρώτα
 intitulata est.

Pandectæ seu Digesta hi libri appellantur,
 quod omnes disputationes & decisiones in se
 habeant legitimas, nam quod undiq; fuit col-
 lectum, hoc in sinus suos receperunt, & in septem
 partes digesta sunt, quarum nunc prima sequitur.

Hæc Pandectarum pars πρῶτον est intitulata,
 eo quod summa & generalia tantum Iuris capita
 cum ipsius principijs proponat. Capiunt autem
 exordium Digestorum compilatores legum, non à
 prætorio edicto, neq; à 12. tabulis, quod nec Cicer.
 quidem placuit. Sed Iuris disciplinam penitus ex
 intima Philosophia hauriunt, ut totam causam

uniuersi iuris ac legum sua compositione compre-
 hendant, Quia qui aliter Ius Ciuile tradunt Tullio
 teste, non tam Iusticiæ quàm litigandi tradant uias,
 à Iusticia ergo omnium legum caussa ac fundamen-
 to in legibus tradendis componendisue exordiu-
 tur. Nam Ius à Iusticia uenit, atq; ab ea sic est ap-
 pellatum. Huius uero studij duæ sunt positiones,
 publicum & priuatum, Publicum Ius est quod ad
 statum rei Romanæ spectat, Priuatum quod ad sin-
 gulorum utilitatem, sunt enim quedam publicè
 quedam priuatim utilia. Priuatum Ius tripartitum
 esse originis ratione dicitur, collectum est enim ex
 naturalibus præceptis aut gentium, aut ciuilibus,
 Naturale quidem quod natura omnia animalia do-
 cuit, Gentium quod à gentibus introductum est,
 Ciuile uero quod quæq; sibi ciuitas constituit, rectè
 dicitur. Nos autem cum ciuile dicimus, Ius no-
 strum Romanum putamus quod pro uaria ipsius
 Reipublicæ Romanæ mutatione & magistratum
 diuersitate, in diuersas species est deductum, de
 quarum origine omniumq; Magistratum qui eas
 condiderunt, & successione Iurisprudentium qui
 easdem interpretati sunt, Secundo Tit. a agitur.
 aut. Definitione autem, distinctione, constitutione, in-
 b De li. & terpretatione & effectu Tit. b duob. sequentibus.
 sc. Omne autem Ius quo utimur, uel ad personas per-
 De constit. tinet, uel ad res, uel actiones. Cum igitur homi-
 princi. num. caussa omne Ius constitutum sit, primo de per-
 sonarum statu, & post de cæteris in genere inter-

hec

hæc principia dicetur. Quia nec sine his cætera.
 percipi possint, neq; etiam quid quisq; auditurus sit l. 1. 2. & 3.
 sciri. Summa itaq; diuisio de Iure personarum hæc De stat. ho.
 est, quod omnes homines aut liberi sunt aut serui, l. item in po
 quam alia postea sequitur: Quod quædam sui Iuris test.
 sunt, quædam alieno Iuri subiectæ, & hi uel in do= De his qui
 mitorum sunt potestate ut serui, aut parentum, ut sui. De Ad=
 liberi uel naturales, quos ex Iustis nuptijs procrea= optio. &
 uimus, aut legitimauiimus, aut quos adoptione no= emanci. &
 bis filios fecimus: quæ potestas emancipationibus alijs.
 & alijs etiam causis soluitur: Rerum itidem du= l. 1. De re
 plex est diuisio, altera ex rerum in Iure qualitate diuis.
 petita, altera ex ipsarum substantia. Superest ut d. l. 1. S
 actionum etiam principia tradamus. Quarum qui= quædã præ=
 dem duo sunt potissimum. Primum in Ius uocatio, terea.
 utiq; enim in primis aduersarius in Ius uocandus § fin. Inst.
 est, id est, ad eum uocandus qui Ius dicturus est: De poen.
 Cuius rursus duplex habenda est consideratio, alte= teme. litig.
 ra ratione officij, altera ratione Iurisdictionis, neq; l. 2. C. de
 enim passim apud omnes, neq; omnibus actionibus peda. Iudi=
 agere licet. Quædam enim causæ sunt, in quibus cibus.
 ex officio iudices cognoscunt: Quædam quæ Iure
 Magistratus, & ex sua Iurisdictione cuiq; compe=
 tunt. a Mittuntur enim atq; cum mandatis prim=
 cipum constituuntur Iudices, in quibus specialiier
 ipsis quasdam cognoscere causas, & ex suo saltem
 officio, cum propter earundem causarum magni=
 tudinem, tum propter personæ eius ad id officium
 selectæ singularem industriam, exploratam fidem

& gra

¶ gravitatem b. mandatur. c. Quare primo om-

a l. 1. de offic. eius cui.

b l. unic. 1. De off. prefect. prat.

c In auth. De mand. prim. ¶

l. 3. ad fi. ¶ l. solent § fin.

De off. prefidis.

nium cuiusq; magistratus officium, atq; quæ caussa ad eum ratione eius officij specialiter pertinent, uidentur est, neq; enim aliud quippiam sub hisce titulis dicetur, quam quod cuiq; ex officio suo specialiter incumbat. Sicuti enim ille officium alteri demandare non potest, quæ ipsi publicè concreditum sit, ita nec caussas, quæ ratione eius officij ad eum spectant. Secus in ijs quæ Iurisdictionis sunt, quia ¶ Iurisdictionis mandari possit. d Habent autem illi Magistratus sua officia, partim in urbe Romana, partim extra urbem in provincijs Intra urbem sunt Senatores, hinc dicti, quod seniores ex populo essent, ex quibus Consules quam maxime petebantur. d Consules omnino ex inde dicti, quod plurimum Reipublicæ consulere, e ¶

e d. l. 1. de off. eius. cui.

d De Senator.

e l. 2. §. exactis 3. De orig. In.

in illorum est officio consilium præbere, manumittere uolentibus. a Prefectus pratorio, cui a principe est plenior licentia data ad disciplinæ publicæ emendationem, ¶ ne contra illorum sententias, ab alijs nisi ipsis minores restituantur, aut ab ipsis appellari

pellari possit. b Praefectus Vrbi qui omnia crimina, siue intra siue extra urbem commissa sibi uendicauit? Questores a conquirenda & custodienda pecunia publica dicti, d & Praetor qui & tutorem & iudicem dare, & apud se manumitti permittere potest. e Et praefectus uigilum, qui cohortibus uigilum praest, & ex suo officio de incendiarijs & effractoribus, furibus, raptoribus, & receptatoribus cognoscit. f Extra urbem Magistratus gerunt Proconsul, qui maius Imperium ha-

- a l. uni. De off. Consul.
- b l. uni. De off. praef. pret.
- c l. 1. & 2. De off. praef. Vr.
- d l. uni. De off. quest.
- e De off. praeo.
- f De off. praefect. uigilum.

bet in ea prouincia omnibus post principem, a & plenissimam Iurisdictionem. b Praefectus Aegypti alias Augustalis dictus, quod primus ab Augusto Cesare constitutus fuerit, in cuius mandatis idem ferè quod in Proconsulis continetur. c Et Praeses, cuius generale nomen est, & prouinciae praefectum significat, & cum reliquis eandem auctoritatem ac potestatem habet. d Et Procurator Caesaris, seu

- a l. & Ideo. & l. pen. De off. pconsul.
- b l. Si in aliq. in fi. d. Tit.
- c l. uni. de off. praef. aug.
- d l. 2. 3. 4. 5. & l. ex omnib. cais & seqq. De off. praesid.

Ratio=

Rationalis, qui tumultuosos uel iniuriosos aduersus colonas à prædijs Cesarianis arcere debet. a Et Iuridicus Alexandriae, cui itidem tutores dandi Ius est. b Atq; hi omnes pro sua Iurisdictione agunt. Eas autem causas, quas ex officio habent delegare nequeunt, alias uero mandata Iurisdictione transferre possunt. Qui autem mandatam ab his Iurisdictionem accepit, non sua sed illorum Iurisdictione utitur, c nec eandem alteri mandare potest. d Alij item sunt, quos hi sibi tanquam Assessores elogerunt, quorum officium potissimum in cognitionibus, postulationibus, edictis, decretis & epistolis uersatur. e

Expositis cuiusq; officio atq; causis, quæ cuiq; eorum tale officium gerenti specialiter seu nominatim f attributæ g sunt, & in mandatis eorum habentur, iusto ordine ad Iurisdictionem secundo loco in indice considerandam pergemus, i Quæ

- a l. fin. De off. Procur. Caf.
- b De off. Iurid. Alex.
- c l. 1. §. qui mandata & l. 3. De off. eius cui man.
- d l. more ff. De Iurisdic.
- e l. 1. De off. adfesso.
- f l. tuto §. tutoris datio. j De tuto. da. ab his.
- g d. l. 1. in pr. De off. eius cui.
- h De Iurisdic.
- i l. 1. De Iurisdic.

quidem

quidem latissimè patet, & reliquas causas omnes
 complectitur, quas iure Magistratus competere di-
 cimus. Ad officium uero Ius dicentium in uniuersam
 pertinet, ne ea quæ suæ Iurisdictionis causa
 proposita habent corrumpi patiantur. a Ne sibi
 uel suis Ius dicant. b Ne extra territorium supra
 ne Iurisdictionem. c Ne Ius nouum statuunt, quia
 eodem ipsi postea uti debeant (quod idem etiam in
 Impetrante locum habet) quia maxime hoc in eo-
 rum uersetur officio, secundum leges lites dirimere
 ac causas iudicare. d Postremo ut Iurisdictionem
 etiam suam defendant, ne Iudicia reddantur eluso-
 ria, Quod superioribus obseruatis pro modo suæ
 Iurisdictionis pœnali Iudicio facere possunt. e
 Quibus ita generaliter ac præuie cognititis, ubi sci-
 licet & apud quem in quaq; causa & quisq; uo-
 candus sit, Ipsum de in Ius uocando edictum pro-
 ponitur, quo alij in Ius uocari prohibentur omni
 modo f alij sine uenia. g Legitime uero uocati
 in Ius ire coguntur, h aut satis aut cautum dare.
 Neq; ex Iure à quopiam eximi possunt. i Satis uel
 cauti datio fit uel dato fideiussore idoneo tam pro
 conueniendi facilitate, k quam rei qualitate locu-
 plete, l aut promissione iurata aut simplici. m
 Satisfactionis autem effectus sunt, nonnunquam in
 eadem causa, quem quis iudicio sisti promisit, ex-
 hiberi. n Et ut nec per alium fieri possit impune,
 a l. Si id quod de Iurisd.
 b l. qui Iurisdictioni, eodem.

c. l.

- c l. Si idem & L. fin. eodem Tit.
- d l. 1. quod quisq; iuris. & Inst.
De off. In fi. in pr.
- e l. unic. Si quis ius dic. non de temp.
- f l. 2. & 3. De in Ius uocand.
- g l. quiq; litigandi. § 1. eod. Tit.
& e. § fin. Inst. De poena tem. litig.
- h l. 2. Si quis in Ius uoca.
- i l. 1. Ne quis eum qui in Ius uoca.
- k l. 1. Si quis in Ius uoca.
- l l. 1. in Ius uoca. ut eant.
- m Tit. qui satisd. cogan.
- n l. 1. Si ex noxa. caus.

quo minus quis iudicio sistat, a nec ipsemet cautio-
nibus iudicio sistendi causa factis impune non ob-
temperare, b nisi forte ex legitima & concessa
causa hoc fecerit, ut sunt, si de re litigiosa interea
transactum sit, si quis muneris causa seu ualetudi-
ne, aut tempestate, siue terrestri, siue maritima, aut
ui fluminis, custodia militari aut funere domestico
impeditus sit, c aut propter ferias & dilationes. d
Secundum actionis preparatorium est editio, nam
qua quisq; actione agere uolet, eam prius edat.
Nam æquissimum uidetur eum qui acturus est, acti-
onem edere, ut perinde sciat Reus, utrum cedere
an contendere ultra debeat. e Si cedendum putet,
& ob rem certam ac indubitata agat? faciat per
pactum donationis causa libertate sibi remitti, &
per exceptionem pacti de non petendo postea eli-
detur

actur petitio. f Si uero ob incertam ac dubiam,
liteq; non finita aliquo dato uel retento per trans=
actionem lis sapiatur. g Sin autem contendendum

a l. 1. De eo per quem fact. quo minus.

b l. 1. Si quis cautionib.

c l. 2. per totam. Si quis cautio.

d l. 1. Et eo Tit. De ferijs Et Dilatio.

e l. 1. ff. De edendo.

f l. 1. Et l. Si unus S pactus

c. De pact.

g l. 1. De transact.

putet, ad postulandum ueniat uterque tam Actor
quam Reus necesse est. Est enim postulare, desi=
derium suum uel amici sui apud eum qui iurisdic=
tioni praest, exponere, uel alterius desiderio con=
tradidere. a Et quantum ex hoc colligere licet,
uel postulamus tam nostro nomine quam alieno, nisi
prohibiti, uel propter pueritiam, b sexum Et ca=
sum, c uel infamiam. d Alieno autem nomine
postulamus, uel cum mandato domini aut priuati,
ut Procuratores, e aut Vniuersitatis, ut Actores
siue Syndici. f Vel sine mandato, ut negotiorum
gestores l. 1. Et 2. Et to. Tit. De negot. gest.
Et hi uel iure legitimeq; agunt, Et hinc inde ex eo
actu actiones nascuntur, Vel propter calumniam,
ut quia pecuniam acceperint, ut negotium calum=
nie caussa facerent, Et ex edicto De Calumniato.
tenentur. g Quia uero saepissimè uel in postula=
tionibus,

F

tionibus,

tionibus aut ipſis etiam negocijs nonnunquam ex proprio, nonnunquam ex alieno factō ledamur, huic rei Prætor omnibus modis præuenire ac nobis cauſſa cognita ſuccurrere uoluit, b Ex factō autem noſtrō lēdi uidemur, ſi uel ob metum alicui quid dedimus aut promiſimus, i aut dolo malo; ut hæc faceremus, inducti ſumus, k propter minorem ætatem lapſi, l Status mutationem .m aut abſentiam ſeu caſum aduerſum. n Ex alieno factō

- a l. 1. De Poſtul.
 b d. l. 1. §. Initium de poſtul.
 c d. l. 1. §. Secundo loco eod. Tit.
 d d. l. 1. §. ait prætor. De poſtul.
 & l. 1. De his qui not. inſa.
 e l. 1. in pr. De Procur.
 f l. 1. §. quib. Quod cuiusq;
 uniuer. nomin.
 g l. 1. De Calumniato.
 h l. 1. 2. & 3. De in integ.
 reſtitu.
 i l. 1. de eo quòd me cauſſ.
 k l. 1. De do. ma. & pulchrè
 Inſt. De Excep. poſt prim.
 l l. 1. De mino. 25. annis.
 m l. 1. & 2. §. fin. De cap. dim.
 n l. 1. Ex quib. cauſſis maio.

Et oſſen-

Et offendamur, si quis alienando rem, alium nobis
aduersarium suo loco substituerit, a aut si quis
arbitrium receperit, nec sententiam dicere uelit,
aut contra ius sententiam dixerit, b aut nautæ,
caupones, stabularij, quod cuiusq; saluum fore re=
ceperint, restituere nolint. c Quæ quidem iu=
r

a l. 1. De alie. iud.

mut. causs.

b l. 3. ff. De recep. arbi.

c l. 1. Nautæ, caup. stab.

sißimo ordine hic traduntur, tum ex antedictis ra=
tionibus, tum etiam quod præiudicialia sint, &
ante solennes actiones diffinienda. Quam
ob caussam non immeritò ordi=
narias actiones præ=
cedunt.

PARS SECVNDA DI-
GESTORVM SEVPANDE-
CTARVM DE IV-
DICIIIS.

EXpositis personarum, rerum ac tandem
Actionum principijs, Proximum est ad ip-
sas actiones seu Iudicia accedere, Quare
primus huius partis Titulus est de Iudicijs, In qua
partem ea quæ superius de Iurisdictione, Iudice
dando, & parte in Ius uocanda, breuibus repetit,
& ubi quis agere uel conueniri debeat, (ratione
scilicet eius personæ & facti, quæ est ob quod quis
conuenitur) simul docet. Conuenimur enim ple-
runtq; aut ratione rei, aut contractus, aut delicti.
Hinc Iudiciorum etiam alia ciuilia sunt, alia cri-
minalia. Ciuiliū rursus quedam ordinaria, que-
dam extraordinaria. Ordinaria uero aut petito-
ria, de quibus hac parte & proxime sequentibus
uidebitur, aut possessoria, de quibus inferius. Pe-
titoria autem rursus uel ob rem petendam compe-
tunt, aut ex facto, aut ex contractu. a Ob rem
petendam dantur actiones uel de Vniuersitate, qui-
bus Vniuersitatem rerum petimus, ut hereditatem,
uel quibus res singulas. b Hereditatem uero pe-
timus aut Iure ciuili, ut per querelam inofficiosi
testamenti c quæ itidem petitionis hereditatis est
preparatoria, aut per ipsam herediatis petiti-
onem,

nem, siue totam petemus, d siue pro parte incerta
 & indiuisa, e Vel Iure prætorio ut directa pos=
 sessoria hereditatis petitione, f Et fidei commis=
 saria. g Res uerò singulares aut corporales sunt
 aut incorporales. h Corporales quas petimus, aut
 Iure directi dominij, i uel quasi dominij, k uel
 utilis, l Incorporales sunt seruitutes, que uel

a l. actionum, De actionib. & oblig.

b l. 1. De rei uendicat.

c l. 1. & 2. cum sequen. De Inoffi.
 testamento.

d l. 1. 2. & 3. De petit. her.

e l. 1. Si ps hered. peta.

f l. 1. & 2. De posses. hered. peti.

g l. 1. De fideico. heredi. peti.

h Inst. De reb. corp. & incorp.

i l. 1. & l. Si in rem, De rei uendic.
 & § omnium Inst. De actio.

k l. 1. De Publicia. § Sed iste Inst.
 De actio.

l 1. § fin. Si ager uectig. seu emphi.

personales sunt ut usufructus, usus & habitatio,
 uel reales, ut seruitutes prædiorum. De usufr. hoc
 loco queritur. Primo quis sit & quomodo quis u=
 tatur, fruatur. a Quomodo acquiratur, scilicet
 pactionibus & stipulationibus. Legato b uel ac=
 cretione, ut si altero deficiente, alteri accrescat. c
 Quando debeat, d Quibus modis usus fructus

uel usus amittatur. e In quibus rebus consistat, f
 quomodo petatur. g Quæ cognata, ut opera h
 usus & habitatio i & usufructuarius quemad-
 modum caueat. k Reales sunt prædiorum l uel
 urbanorum m uel rusticorum, n quib. quedam
 iura inuicem communia sunt, & Titulo Commu-
 nia o utriusq; prædiorum referuntur, & petitio p
 & amissio. q Hactenus de omnibus quibus rem
 persequimur tam uniuersalem quam singularem,
 corporalem & incorporalem, Sequitur ergo ui-
 dere de his, quæ ex facto quod communiter circa
 rem euenit, siue in Iudicio, siue extra iudicium,
 oriuntur actionibus. Inter has uero quæ circa rem
 sunt, ex facto actiones, hic primum præcedunt,
 quæ circa res corporales sunt tam animatas quam
 inanimatas simul, ut damna quæ uel per bestiam fi-
 unt, r aut à libero homine; si uel ipse damnum de-
 dit, siue causam damni, s aut se dedisse confite-
 tur, t Et uel in re animata sunt, uel inanimata,

a De Vsufr. & quemad.

b l. 3. 4. & 6. De usufr. & quem.

c De usufr. accres. l. 1.

d quan. dies usufr. lega. ced.
l. unic.

e eod. Titu.

f l. 1. de Vsufr. earum re.

g Si usufr. peta. uel ad ali.
per negetur.

- h** De operis Seruo.
i De usu & habita.
k eod. Tit.
l De Seruitutib.
m De seruit. Vrba. pradio.
n De ser. rust. pradio.
o Communia pradior.
p Si serui, uen. uel ad alium perti.
q Tit. quemad. serui. amitta.
r Si quadrup. pau. fecis. dica.
     l. 1. §. ait prætor.
s l. Quia actione § proinde
     ad L. Aquil.
t l. proinde §. 1. eodem Tit.

ut si quis eam uerberet, frangerit, ruperit, a aut quid
 deiecerit, effuderit, & quo nocitum sit; b Commu-
 niones ut si inter aliquos res communis esse cape-
 rit. c Ex quibus oriuntur actiones, Communi
 diuidendo, d familie Herciscunde e & finium
 regundorum, quæ (ut Iureconsultus ait) in perso-
 nam fiunt, etsi per uendicationem rei sint. f Eius-
 modi sunt etiam exhibitiones ob quas ad exhiben-
 dum actio nascitur, quæ maximè etiam propter
 uendicationes inducta est. g In quibus actionib.
 interdum conuentus in iure interrogatur, ut pro
 qua parte hæres sit, & an rei facultatem habeat l.
 1. & s. de Interrog. act. & ad eundem nonnun-
 quam Iudicem itur, quo facilius coire cohæredes
 uel socij possint, l. 1. De quibus rebus ad eundem

Iudicem eatur. Quæ sequuntur, circa res sunt a-
 nimatas tantum, ut si ob seruum corruptum, b aut
 alterius persuasum fugituum redditum, i Item in
 aleatores, De eo quod alea lusum est, k & men-
 sores qui falsum modum dixerunt l agatur. Ter-
 tio, quæ ad res incorporales pertinent, ut quæ pro
 seruitutibus quasi competunt, ut iure funeris du-
 cendi, m mortui instreudi, & sepulchri edifi-
 candi. n.

- a tot. Tit. ad L. Aquil.
- b § Item is cuius ex coenacu.
 Inst. De obli. quæ ex quasi delict.
 & Tit. De his qui deie. uel effude.
- c §. Si inter aliquos Inst.
 De obl. quæ ex quasi contractu &
 pulchrè l. 1. ff. fini. regundo.
- d Communi diuid.
- e famil. herciscun.
- f d. l. 1. finium regundo.
- g l. 1. ad exhibendum.
- h l. 1. De seruo corrup.
- i l. 1. De Seruis frugi.
- k l. fin. De alea lu. & aleato.
- l l. 1. Si mensor fal. mo.
- m De Religio. & sunt. fun.
- n De mortuo inste. & sepul.
 adif.

PARS TERTIA DI-

GESTORVM SEVPAN-

DECTARVM, DE

REBVS CRE-

DITIS.

POST rerum uendicationes, & quæ circa & propter eas oriuntur actiones propositas, sequitur de ijs nunc tractare actionibus, quæ ex rebus creditis siue contractu oriuntur. Estq; ob id hæc Digestorum pars sic intitulata, quod omnes eas contineat actiones, quæ ex re contracta seu credita oriuntur. Id est, Vbicunq; rem in obligatione esse est necesse, siue enim re contrahi dicatur, siue consensu, utrinq; tamen rem uersari, ut efficax oriatur actio oportet, sicut in innominatis factum ut dationem. Reliquæ enim (ut uerborum) obligationes in posteriores partes sunt reiectæ, Quæ re primus eius est titulus de Rebus creditis, quem duo Tituli, De iureiur. siue uoluntario seu necessario, seu iudiciali, & De in litem iurando, sequuntur. Quod in hisce quæ bonæ fidei sunt iudicijs & superius expositis in rem & in ad exhibendum plerunq; uel propter inopiam probationis a seu questionis principalis decisionem: a siue in

a l. 3. C. de reb. cred. & iureiur.

litem iuretur, b tum etiam propter uerbi, credere, generalitatem, & non minus credere dicatur is qui

F 5 aliquem

aliquem rei suae facit Iudicem, & fidem illi habet
sententiae, quam is qui cum alio contrahit. & Ex

- a l. cum personas. l. actori.
l. delata. l. in actione C. eod.
- b l. in litem ff. De iure. in litem.
- c l. 1. Quare rer. actio non det.

hisce uero contractibus, uel generales oriuntur
actiones uel speciales. Generales sunt condictionis
actiones, quia & conditionis appellatione omnes
actiones personales significamus. Has uero rursus
in ordinarias, siue regulares aut extraordinarias,
siue irregulares distinguimus. Speciales uero sunt
quae ex reliquis specialiter contractibus oriuntur,
earundemq; nomen retinent.

Ordinariae seu Regulares exinde nascuntur,
quod omne quod datur, aut ob rem datur, aut ob
causam, uel sine causa ob rem, aut honestam aut
turpem. Si ob rem honestam, data sit pecunia, ita
repeti condictione potest, si res ob quam data est,
secuta non est. a Si ob rem turpem aliquid detur,

- a De Condicti. caus. da. caus.
non secut.

aut est dantis turpitudine non accipientis, aut acci-
pientis duntaxat, aut utriusque. Quod si turpis
causa accipientis fuerit, etsi res secuta sit, repeti
potest. Vbi autem & dantis & accipientis condic-
tionem non potest, sicut nec cum dantis turpitudine profertur
tur.

tur, a dat caussam putatiuam, ut si me id debere
putem, quod soluo, quia & hoc condici potest b
uel sine caussa. c

Extraordinariae seu Irregulares sunt, si rem
meam a fure, contra naturam aliarum actionum
personalium d condicam e seu ex obligatione
lege noua introducta agam, f siue generaliter pro
omni re, sola numerata pecunia excepta. g Et
hisce actionibus liberum est actori pro credito ex-
periri, siue etiam specialibus ex ipsis contractibus
enascantibus, & regulariter ibi & ab eo, ubi &
cui res credita est, condicimus, nisi nobis uel alio
certo quopiam loco solui, h aut ab alio qui se pro
alio soluturum constituit i pacti simus.

Speciales ex suo quaeque contractu specialiter
oriuntur, & ex contractu nomen retinent, ut ex
commodato commodati. k Ex pignore pignora-
titia nascitur actio. l

- a De Codic. ob tur. causs.
- b De conditio. in deb.
- c De condic. sine causs.
- d § planè Inst. de actio,
- e De condic. furti.
- f De condict. ex lege.
- g De condict. tritica.
- h De eo quod cer. lo.

i De

i De constituto. pecun.

k De commoda uel con.

l De pigno. act. uel con.

Et uel credimus alicui suo respectu ut superioribus uel alteri intuitu etiam alterius, cuius nomine is negotiatur, uel mari uel terra, & uel ei qui sui iuris est aut alterius potestati subiectus, & aut mari aut foeminae. Mari alterius nomine negotiantur exercitores, quorum nomine dominum Ipsum tam de re in nauem illata, a quam de ea quae nauis euitandi naufragij caussa eiecta est, b conuenire possum. Terra, ut qui alteri alicui negotiationi praepositus est, ut institor, cuius nomine dominus itidem tenetur. c Idem etsi seruus sit, quia pro extraneo creditore habetur, & tributoria in dominum agitur d Cum his qui in aliena potestate sunt, si quid gestum contractumue esse dicitur, e ut cum filiis familias, aut seruis uel eorum nomine hoc actum est, ut si filio factum contra S. C. credatur, & Exceptione Sci Macedoniani remouebitur factus actor, aut quando aliter cum eo negotium gestum est, & de eo contra dominum duntaxat de peculio g datur actio, quae uiuente seruo perpetua mortuo uero annalis est, h aut in rem patris seu domini uersum, aut iussu eorum factum, & in solidum obligantur, k uel foeminis creditur, & quidem suo nomine omnibus modis obligantur. Si uero alieno nomine promittant, & aliquid fidei suae esse iube-

iubeant, conuenta exceptione Sci uelleia iuuantur. l In quibus actionibus cum saepe fiat debiti

- a De exercito.
- b Ad L. Rhod. de iactu.
- c De iustito.
- d De Tributo.
- e Quod cum eo qui in alie. pot. est nego. gestum.
- f Ad Scu. Macedo.
- g De Pecu.
- h Quan. de pecu. act. annal. sit.
- i De in rem uerso.
- k Quod Iussu.
- l Ad scu. Velleia.

Et crediti inuicem inter se contributio (non etiam in Deposito, cuius Titulus sequitur) rectè hunc de Compensationibus Titulum tanquam ei rei consuetudinem, et in Iudicio maximè utilem postposuerunt.

a Et ex deposito depositi actio uel contraria. b Atq; hi contractus omnes re fieri dicuntur, ut ex ipsorum patet specialibus Titulis, et tot. Titulo Institutionum qui mo. re contrahitur obligatio. Consensu contrahitur mandatum, unde mandati actio, c Societas que pro socio actionem producit, d Emptio et uenditio, de quibus pluribus Titulis agitur. Et primo de contrahenda emptionis forma seu modo, et generaliter de pactis inter emptorem et uenditorem compositis, et que res uenire possunt,

possunt. e Specialiter autem de duobus pactis agitur. Si uel ita contrahatur. Res ista eo pretio tibi sit emta, nisi alius intra certum diem conditionem meliorem attulerit, f siue ita, ut si non solueris intra certum diem, res maneat inemta. g Et uenduntur uel res corporales, uel incorporales, ut iura, hereditates, scilicet & actiones. h Et haec de modo pactis seu conditionibus emtionum. Secundo, quomodo rescindantur. i Tertio de periculo & commodo rei uendita. De quibus tantum

- a De compensatio.
- b Deposti uel con.
- c Mandata uel con.
- d Pro Socio.
- e De contrahen. emtio. & pact. inter.
- f De in diem addict.
- g De Lege commissio.
- h De hered. & actio. uendi.
- i De rescinden. uendi.

ipsis agitur, ut Tit. De hered. uel act. uen. uel earundem uenditarum periculo seu commodo, uel liber homo, qui uenditur, uel pure, uel sub conditione, ut intra certum tempus manumittatur, & tunc sine manumissione eo tempore fit liber, & alijs similibus. a Et quae actiones etiam inde nascantur. b Empti scilicet & uenditi. c Et Locatio & conductio. d Et sic finiunt omnes rerum creditarum

*ditarum species, tam hæ que consensu fiunt, quam
 illæ, quæ re contrahuntur, & certum nomen ha-
 bent, seu nominati dicuntur cum suis iudicijs seu
 actionibus tum generalibus cum specialibus. Se-
 quitur ergo de ijs hic tractare quæ Simallagmata
 Vlpiano e uidentur, neq; proprium nomen con-
 tractus habent. Vt quando res æstimata locato seu
 uendendo datur, f seu quantitas ad speciem, seu
 quantitatem commutatur, g seu quid datur aut
 fiat, b ut aliud econtra detur aut fiat. Et sic re-
 rum creditarum species, tam quæ in proprium no-
 men contractus transeunt, quam quæ certum no-
 men non habent, finiunt.*

- a De pericu. & commo.
rei uendi.
- b De Seruis exper. uel
Si ita manci. uene.
ut manu. uel con.
- e De actio. empti.
- d Locati. & conducti.
- e l. iurisgen. De pact.
- f De rer. permuta.
- g De æstimat. actio.
- b De præscrip. uerb.

Pars

Quartus hic Pandectarum locus, qui totius quasi compositionis umbilicus est, Nam & prius de rebus creditis traditis absoluit, & sequentibus viam munit. Octo libros suscepit in quibus post actiones quæ ex contractibus oriuntur, sicuti post libros de iudicijs factum fuit, ex quæ ipsis consinia sunt, seu, ut Iustinianus dicit, emulæ & pedessequæ ordine subiiciuntur. Contractus autem ipsos communiter sequitur hypotheca seu pignus quo securior reddatur creditor & de hoc queritur. Primo, Quomodo contrahatur, Secundo, Quæ res pignori seu hypothecæ obligari possunt. Tertio, Qui potiores in pignore habeantur. Quarto, De distractione pignoris & hypothecæ. Quinto, Quibus modis pignus uel hypotheca soluatur, Emptionem, AEdilitium edictum, Redhibitoria, & quanti minoris actio, si res uitiosa uenerit, a Euictio & duplæ stipulatio, si res alterius uendita fuerit. b Sin autem ex postfacto uenditoris factam, ipse euincere uoluerit exceptione rei uenditæ & traditæ, etiam submouebitur c Usuræ (sicut reliquos bonæ fidei contra-

a l. 1. De ædilitio. edicto.

b De euictio. & dup. stip.

c De excep. rei uend. & tradi.

Etus) siue terrestres, a siue nauticæ b & probationes c quæ sunt per instrumenta, d & testes, e
& præ-

& præsumptiones, quæ nunc ex Iure, nunc ex facto
 pctuntur. f Post hæc liber singularis, De Ipsa-
 rum inter se personarum coniunctione, tam legiti-
 tima quam ea quæ præter legem fit. positus est, cum
 quod proximum sit post personarum mutuas obli-
 gationes, & de ipsarum inter se copulationibus
 agi: tum etiam quod ex promissione dotis quis
 quodam modo creditor aut emtor intelligatur. g
 Legitima coniunctio contrahitur sponsalibus, id,
 est, futurarum nuptiarum repromissionibus, h &
 iusto solenniq; nuptiarum ritu, i & quia dos pro-
 pter onera matrimonij in ipso contractu nuptiarum
 uel promittatur k aut numeretur, eiq; numeratio-
 ni certa quædam pacta l adijciantur, ut quæ de
 dote fieri tam in pecunia numerata consistente, m
 quam alia re mobili siue immobili (ut fundo) n æ-
 stimata siue non æstimata data debeant, rectè legi-

- a l. 1. De usuris.
- b l. 4. De naut. fœnore.
- c De probationib.
- d De fide Instrumen.
- e De Testib.
- f De Iuris & facti Ignorant.
- g l. ex promiss. De oblig.
& actionib.
- h De Sponsalib.
- i De ritu Nuptia.
- k De Dotis promissio.
- l De Iure dotum.

G

De

m De pactis dotalib.

n De fundo dotali.

timeq; caueatur: Iusto ordine eorundem, Tituli sic positi sunt. Ipsius uero matrimonij effectus aut ciuiles sunt, ut prohibita donatio inter uirum & uxorem. a Ne sine iusta & legibus concessa causa diuortium fiat b aut si legitima ex causa solutum sit, mulier dotem repetere possit. c Subtractis tamen inde impensis in rem dotalem factis, d & rebus a muliere amotis, e quarum itidem causa propter matrimonij honorem rerum amotarum non autem furti agere licet. Naturales effectus sunt, liberos procreare, natos agnoscere & alere, f Si de nascendo post solutum matrimoniū dubitetur, uentrem inspicere, g & si grauida mulier reperiatur, in possessionem uentris nomine mittere, (qui posteriores etsi ciuiles sint, tamen quia ad alendos sustentandosq; liberos nihilominus pertinent, merito huc referuntur.) Missa autem nec eandem in alium transferre potest, ut neq; etiam principio, quo magis mitteretur per calumniam petere debuit. k Præter legem uiri & mulieris coniunctio concubinatus dicitur. l Post personarum coniun-

a De donat. inter uirum & uxor.

b De diuor. & rep.

c l. 2. & Tit. Solutio matri.

d De Impensis in re. do.

e Rerum amota.

f De ag. & al. lib.

g De

- g De Vent. in sp.
- h De Vent. in possess. mitten.
- i Si Vent. nomin. mul. in possess.
- k Si mul. Ventr. nomin. per cal.
- l De concubinis.

tionem & tractatus de liberorum agnitionibus & alimentis, sequitur de eorundem tutelis & curatio-
 nibus. Et primum de Tutelis, sub quibus sunt im-
 puberes usq; dum puberes facti sint. De Tutori-
 bus autem uidendum est, si dati sint, a quibus oportet,
 & quibus oportet, & quomodo oportet, &
 ubi oportet. a Dantur autem recte Tutores se-
 cundum testamenta, Si pater filio suo testamento
 tutorem dederit, b Si uero emancipato dederit,
 aut codicillis non confirmatis, tunc quod deficit,
 repleti a consulari potestate constitutiones conces-
 serunt. c Vel a lege 12. Tabularum, ut agnati &
 consanguinei patroni. Item & ij qui ad legitimam
 hereditatem admitti possunt, d aut ab his dantur,
 qui ius dandi habent. e Oportet autem ibi dari,
 ubi petuntur, & quedam persone adeo coguntur
 petere, ut si non petierint puniantur, uidelicet ma-
 ter & libertus, f petuntur autem, ut plurimum
 ob res pupillares administrandas, Quare id ipsum
 curare debent, & eo neglecto quisq; eorum in so-
 lidum conueniri poterit. g Post hac de illorum
 autoritate & consensu. h Et quando ex facto
 Tutoris uel curatoris minores agere uel conueniri
 possint, i & de suspectis tutoribus & curatoribus, eo=

bus, eorumq; excusationibus & temporibus earum. Et ubi pupillus educari uel morari debeat, & de alimentis ei præstandis. Tutelæ & rationibus distrahendis, & utili curationis causa actionibus & contraria atq; utili tutelæ actione & de eis quæ pro tutore authore gesta sunt, & fideiussoribus & nominatoribus, & hæredibus tutorum & curatorum, & magistratibus qui eos dederunt subsidiaria conueniendis & eorum hæredibus. Rebus item eorum qui sub tutela uel cura sunt sine decreto non alienandis uel supponendis suis titulis dicitur & specialiter. De curatoribus furioso & prodigo, uel alijs extra Minores dandis.

- a l. 1. de confir. Tut.
- b De testa. Tutela.
- c De confir. Tut. uel cur.
- d l. 1. de legit. Tuto.
- e De Tuto. datis ab his qui ius dandi habent.
- f Qui petant Tut. & ubi petant.
- g De admi. & peri. Tut. & Cur.
- h De auth. & consensu Tut.
- i Eodem Tit.

Pars.

PARS QUINTA DI.

GESTORVM SEVPAN- DECTARVM.

POST tutelam & curationes hominum de eorundem successione agitur, quæ uel à Testato fiunt uel ab intestato. A testato aut iure Ciuili, uel per Testamentum, uel ex Codicillo per Testamentum, aut in rerum Vniuersitatem ut hereditatem testamento relictam, uel pagani aut militis. Horum autem quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi uel irrita fieri.

a Non iure facta dicuntur legitima & solenni te-

a S. alio quoq; modo Inst. quib.
mod. Testam. infir.

stamentorum forma non obseruata, aut ab eo facta, qui testamenti factionem non habuit, a aut suis heredibus non institutis, seu nominatim aut ex causa non exhereditatis seu prateritis. b Rumpuntur autem & irrita fiunt uarijs ex causis. c

Item et si postea consultò cancellata, inducta aut deleta sint, quæ scripta erant. d Heredibus autem suis nominatim & iusta de causa ex hereditatis heredem quoq; extraneum instituere licet, e aut etiam heredi instituto uulgariter substituere. Libris uero impuberibus siue institutis siue exhereditatis etiam pupillariter, f & sub certis etiam conditionibus, modò non impossibilibus. g Milites

G 3 uero

uero eius legum solemnitate obseruatione non indi-
gent. Hactenus de testamentis iure ordinandis, &
quæ rumpi quæ minus, & quibus ex causis possint.
h Nunc de ijs agitur quæ predictis solennib. facta
sunt, quomodo secundum ea heredas acquiri uel
omitti possit. Item quomodo aperiantur, inspici-
antur & describantur, i aut si quis omiſſa causa
testamenti ab intestato, uel alio modo possederit
hereditatem, **k** & de his, quorum testamenta non

- a** De Testam. & qui testam. facere
possunt, & quomod. testam. fiant.
- b** De liberis & posth.
- c** De Iniuſto. rup. & irrito
facto testam.
- d** De his qui in test. delentur.
- e** De hered. instit.
- f** De uulg. & pupill. substit.
- g** l. i. de condi. Instit.
- h** De acquir. uel omitten. hered.
- i** Quemadmod. testa. aperiant.
- k** Si quis omiſſa causa testam.

aperiuntur, **a** aut si quis aliquem testari probi-
buerit uel coegerit. **b** De Codicillis titulo **c** ſe-
quenti agitur.

- a** De Senatusc. Sylla.
- b** Si quis aliquem testari probi.
- c** De Iur. Codicill.

Vd

Vel in res singulas succedimus, ut legatorum seu fideicommissorum singularium nomine, si quæ nobis testamento aut codicillo relicta sint, de quibus generaliter quæ res legari, & quæ personæ legare possint & quibus, Deq; uerborum & rerum quæ ad legata pertinent, significatione tribus titulis agitur. a

a De legatis. 1. 2. & 3. tit.

uidetur, ut, De annuis & mensuris, legatis & fideicommissis. De usu & usufructu, & redditu, & habitatione, & operis per legatum uel fideicommissum relictis. De Seruitute legata urbana & rustica. De dote prælegata. De optione uel electione legata. De tritico, uino, & oleo legato. De fundo instructo uel instrumento legato. De peculio legato. De penu legata. De suspensibile legata. De alimentis & cibarijs legatis. De auro & argento, mundo ornamentis, unguentis, uestibus uel uestimentis, & statuis legatis. De liberatione legata. Post quæ, De adimendis uel transferendis legatis uel fideicommissis, & De rebus dubijs, ut si quid sub ambiguo sermone legatum sit, & his quæ pœnæ nomine relinquuntur. Et Regula Catoniana, quæ ad legata pertinet. Item ijs quæ pro non scriptis habentur. Et his, quibus ut indignis legata auferuntur, Tituli sequuntur. Quia uero legatis quæ relinquuntur,

dies aut certus aut incertus, aut conditio adscri-
 batur. Hæc de Conditionibus & demonstratio-
 nibus & causis, & mandatis eorum, quæ in Testa-
 menti scribuntur, titulus definit. Tandem, ut sit
 exhausta sit hæreditas legatorum, numero uel ma-
 gnitudine per legem Falcid. minuantur legata. a
 Et si iure dubitari possit, utrum Lex Falcidia lo-
 cum habitura sit nec ne, ut legatarius satis det. b
 Quod iuris itidem obtinet ubi tota hæreditas ex fi-
 deicommissis restitui iussa est, Namq; & ea per Se-
 natusconsultum Trebellianum minuitur. c Ultimo
 quando dies legatorum uel fideicommissorum ce-
 dat, d Et ut legatorum seu fideicommissorum no-
 mine caueatur. Seu in possessione legatorum seu
 fideicommissorum seruandorum causa esse lice-
 at. e

- a ad L. falci.
- b Si cui plus quam per legem
Falci. licuerit legatum
esse dicatur,
- c Ad S C. Trebellia.
- d Eodem Tit.
- e Sub Tit. sequen.

P A R S

PARS SEXTA DIGE-

STORVM SEV PAN-

DECTARVM.

SVperius de Ciuili à testato successione diximus, Sequitur de Prætoria, quæ bonorum possessio dicitur, Quæ quid sit, quibus dari & per quos acquiri possit, quæq; in ea contineantur, primo titulo, De bonorum possessione docetur. Et aut bonorum possessio eius petitur, qui testatus est, aut intestati. a Testati aut uel secundum tabulam petitur, aut contra tabulas. Si bonorum possessio petitur principio, queritur .. Si tabulæ Testamenti extant, uel si extiterint et quando. b Et si bonorum possessio ijs dari, qui quid agatur non intelligant, & cui interea dari cautione præstita debeat. c Prima contra tabulas bonorum possessio liberis datur, uel iam existentibus, siue naturalibus, siue adoptiuis, & his qui in patria sunt potestate, si neque instituti neq; exheredati sunt, d qui tamen, etsi iudicium patris per tabulas bonorum possessionem rescindant, tamen ex iudicio eius quibusdam personis legata & fidei commissi præstare debent, e & sua quoq; bona in medium conferre, f aut si filia sit, & se bonis pater-

a l. 1. Si tabulæ Testam.

& §. sunt aut Inst.

De bono. possess.

G 5

b Si

- b Si tabule Testam. extab.
- c De bonorum possess. Fur. infan &c.
- d De bonor. poss. con. tab.
- e De lega. præstan. con. tabulas bon. possess. peti.
- f De colla. bono.

nis immisceat dotem conferre. a Siue nondum natis propter spem nascendi, nam & eos prætor tuitus est dum uentrem mittit in possessionem, uice contra tabulas bonorum possessionis. b Et emancipatis, ita tamen ut ex ea parte dimidiam, emancipatus, reliquam liberi eius habeant, hisq; duntaxat bona conferat. c Si uero dubitetur an quis inter liberos sit, & si impubes sit, caussa cognita bonorum possessio ex Edicto Carboniano perinde datur, ac si nulla ea de re controuersa esset, & iudicium in tempus pubertatis differtur. d Secundam omnibus iure scriptis heredibus prætor pollicetur. Voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere mox si inde non sit occupata iudicium defuncti sequendum. e Quod si quis a parente beneficium habuit quærendorum bonorum, Parens exemplo patroni ad contra tabulas liberorum possessionem admittitur. f Bonorum quoq; possessio ex testamento militis & eorum qui in procinctu uersantur, datur. g Ea

- a De colla. dotis.
- b De Ventre in possess. mitten.

c De

- e De coniungen. cum emanci.
liberis eius.
- d De Carbonia. edicto.
- e l. 2. post pr. De bono. possess.
secundum tabulas.
- f l. 1. §. 1. Si a parente quis
manu. fuerit.
- g De bono. possess. ex testa. mili.

uerò ingenuorum est, Sequitur de libertinorum.
 Namq; in libertis patronus habet ius patronatus, &
 & honorem, obsequia, b operas, c atq; hoc eti-
 am ipsum, Vt bonorum etiam liberti possessionem
 patroni petere possint. d Quod ius in bonis liber-
 torum & libertarum, etiam municipibus defertur.
 e Possuntq; liberti a Patrono cuiusq; libertorum
 uolet, adsignari. f Sin autem quid dolo malo li-
 berti factum esse dicetur, siue testamento facto, siue
 intestatus libertus decesserit, quo minus pars debita
 bonorum ad eorum quem perueniret, qui contra
 tabulas bonorum possessionem accipere possit, co-
 gnoscit prator, & operam dat, ne ea res fraudi ei
 sit. g Posteaquam Prator locutus est de bonorum
 possessione eius qui intestatus est, transiitum fecit ad
 intestatos, eum ordinem secutus, quem & Lex 12.
 Tabularum secuta est. In eius autem bonorum
 possessionis delatione, primò queritur, si nullæ ta-
 bulæ testamenti extabunt, h quibus non extanti-
 bus, primo loco suis heredibus, & ijs qui ex edicto
 prato-

- a De iu. patro.
- b De obseq. à lib. seu lib.
- c De operis libert.
- d De bonis libert.
- e De libert. municip.
- f De adsignan. liber.
- g l. 1. Si quid in fraud.
patro. factum.
- h Si tabule testamenti nullæ
extabunt.

prætoris inter suos connumerantur, dat bonorum possessionem quæ uocatur unde liberi, a Secundo legitimis hæredibus, b Postea cognatis, c Quia uero propter plures successionum species, easq; per ordinem à Prætorè dispositas Creditores nonnunquam differantur, certum successoribus tempus definiuit, & si intra id tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis ad-
 crescit, uel si nullus sit deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is qui præcedebat ex numero non esset, d & sic proximiori gradu sequenti defertur. Sunt enim distincti affinium gradus, e Ultra quos bonorum possessio uiro & uxori defertur, f Atque idem Iuris est in ueteranorum seu militum successionem, g Sunt tamen quædam causse ex quibus eodem modo (sicut hæreditates & legata tanquam indignis auferuntur) etiam bonorum possessio negatur. h Alijs autem quibus uel ex lege Senatusiæ
 Vnde

- a Vnde liberi.
- b Vnde legitimi.
- c Vnde cognati.
- d De Success. edict. & § caussa
Inst. De bono. possess.
- e De gradib. Affini.
- f Vnde uir & uxor.
- g De Vetera. & mili. success.
- h Quib. non competit bo. possess.
- i Vt ex legib. Senatusue conf.
honor. possessio detur.

consultis debetur, neq; superius delata sit prator
uti dari oportebit, dare pollicetur. Postremo to-
tus eius successionis ordo uno titulo concluditur.
a Iure Ciuili uero ab Intestato successio defertur,
Primo, suis, Secundo, legitimis heredibus, b &
ex Scis Tertulliano & Ophitiano, matri & liberis
etiam naturalibus tantum. c

Finitis ijs quæ tam ad res, & aut iam nostras aut
nobis debitas quàm ad personas pertinent, & peti-
torij sunt iudicij, ad ea quæ & damnis rerum futu-
ris prospiciunt, & personarum libertatibus, & de
liberali caussa, & de futura acquisitione, tam do-
minij quàm possessionis et titulis qui eam inducunt,
agitur. Damnis quidem futuris prospicitur, per
noui operis nunciationem, d damni infecti cauti-
onem. e Et aquæ pluuiæ arcendæ actionem, f &
de publicanis quippe, cum & horum damnis hoc
edicto

edicto prætor prouiderit, g & quæ de donatio-
 nibus tam inter uiuos, h quam mortis caussa, i
 conficiendis legibus inueniuntur. Cum & hæ com-
 muniter ob caussam aut rem futuram fiant. Liber-
 tas autem uel acquiritur aut per manumissionem, k
 quæ fit à priuato ut uindicta, l uel ab uniuersta-
 te, m uel testamento n siue directo siue per fidei-
 commissum o uel adimitur, uel à lege, uel à testa-
 tore, p. uel in tempus saltem aut sub conditione
 quibusdam confertur, qui statu liberi dicuntur, q

- a Quis ordo in bo. possess. seruetur.
- b De suis & legi. hæc.
- c Ad secun. Tertullia. & Orphit.
- d l. 1. §. 1. De oper. no. nuncia.
- e l. 2. de damno infecto.
- f l. 1. De aqu. plu. arcen.
- g l. 1. §. Dixit aliquis
De publicanis.
- h l. 1. & §. dat aliquis De
donationib.
- i l. 1. De mor. ca. donat.
- k De manumissio.
- l De manu uindict.
- m De manu. quæ ser. ad uniuerstita.
- n De manu. Testament.
- o De fideicom. liberta.
- p De ademp. libert.
- q De statu liberis.

uel

uel sine manumissione, a uel etiam manumissi li-
 beri non fiunt. b Manumissi autem iure Ciuili li-
 bertini fiunt, Si uero ius aureorum annulorum ac-
 quisierint, c aut per principem natalibus restitu-
 ti, statim ingenui fiunt, d Vnde liberalis caussa
 interdum nascitur, qua uel quaeratur. Si quis liber
 sit, e & qui ad libertatem agere possint, f aut si
 libertus ingenuus esse dicatur. g Quæ tandem
 caussa ultra quinquennium agitari non debet, h
 nec etiam ulla cum collusione, de qua quidem si su-
 specti sint, detegi omnino debent. i Dominium
 rerum de nouo nobis multis ex causis acquiritur. k
 Sicut & possessio l longo tempore continuata u-
 suscaptionem m inducit, modo ex bono iustoq; ti-
 tulo producta sit. Tituli uero sunt hi qui sequun-
 tur. Pro soluto, pro emtore, pro hærede, pro
 donato, pro legato, pro dote, & pro suo. Atq;
 hic omnia iudicia seu actiones ordinariæ & ciuiles
 siue petitoriaæ sint siue etiam possessoriaæ finiunt.
 Iusto igitur ordine his applicatus est liber 42. De
 his qui ex præcedentibus causis iudicati, n uel in
 iure confessi sunt, o & de bonorum cessionibus,
 p detentionibus, q & uenditionibus.

- a Qui sine manu. ad liberta. perue.
- b Qui & a quib. manu. liber.
- c De iu. au. annulo.
- d De natalib. restitu.
- e De liber. causs.

Quib.

- f Quib. ad liber. procla. non licet.
- g Si liberti. inge. esse dica.
- b Ne de statu defunctorum.
- i De collus. detegen.
- k De acquir. rerum domin.
- l De acquir. possess.
- m De usucap.
- n De re iudicata.
- o De confessis.
- p De bono. cessione.
- q Quib. ex causis in possessionem
eatur.

a Et quia cum bona ueneunt debitoris in compa-
ratione extranei, & eius qui creditor cognatusue
sit, potior habetur creditor cognatusue, magis ta-
men creditor, quam cognatus & inter creditores
potior is est cui maior pecunia debetur. De priui-
legijs creditorum titulus subijcitur, & ne utriusq;
bona & debitoris & hæredis simul ueneant, nec
Creditores commixti damnum patiantur, separatio
permittitur. b Quod si hæres sub conditione sit
institutus, nec conditio extiterit, aut si extiterit,
ipse adire noluerit, Curator bonis constituendus
est, ut & debitorib. solui aut bona uendi possint.
c Et ut ea quæ in fraudem creditorum facta sunt,
restituantur. d Et his absoluta sunt Iudicia ordi-
naria. Sequuntur ergo Interdicta seu Extraordi-
nariæ actiones, quæ pro his competunt. e Et hæ
uel ad uniuersitatem rerum pertinent, ut Interdicta
quorum

quorum bonorum, quorum legatorum, Ne uis fiat
ei qui in possessionem missus est, Et de tabulis ex=

- a De bonis autoritate Iudicis
possiden. seu uenundandis.
- b De separationib.
- c De Curato. bo. dand.
- d Quæ in fraude. credit. facta.
- e De Interdictis.

hibendis, quia uel contra aut secundum eas bono-
rum possessio, aut hæreditas peti possit, aut ad res
singulas, uel diuinas, ut Interdictum, Ne quid in
loco sacro fiat, uel ad publicam utilitatem specta-
tes, ut sequentia. De loco publico. fruendo, De uia
publica & itinere reficiendo. De fluminibus, & ne
quid in flumine publico ripaue eius fiat quò peius
nauigetur, quouè aliter aqua fluat quàm priori æ-
state fluxit. Vt in flumine publico nauigare liceat.
De ripa munienda, & de ui, & ui armata, uel ad
priuatam, ut interdictum, uti possidetis. De super-
ficiebus, De itinere afluq; priuato. De aqua quo-
tidiana & æstiuua. De riuu, fonte, cloacis, quod ui
aut clam. Item de remissionibus, præcario, arbo-
ribus cedendis, & glande legenda, aut ob eas res
quæ quidem nullius sunt, & tamen Iuris sui tuendi
gratia, comparate sunt officij potius caussa, ut In-
terdictum de libero homine exhibendo uel dedu-
cendo. Et post hæc Interdictum, De migrando &

H

saluia=

saluianum. Quibus deinceps de Exceptionibus, id est, omnium earum actionum exclusionibus, a & l. 2. De Excep.

De temporum prolixitatibus, & de obligationibus & actionibus, liber singularis postpositus est. De exceptionibus his in specie proponitur. De Exceptione rei iudicatae, quae perpetua est. Et de diuersis & temporalibus praescriptionibus, & accessione possessionis, & de doli mali & metus exceptione. De facti, seu ut uocant, intentionis exceptionibus, uti earum rerum nomine, quarum actio in iure non datur, a aut quae iam in litem deductae sunt. b

a Quarum rerum actio non.

b De litigiosis.

Quibus tandem omnibus, tanquam praedictorum breuis quaedam coniectio Titulus generalis. De Actionibus & obligationibus subiunctus est, in quo & communia, & generalia praedictis partim competentia, & aditum ad sequentes tractatus preparantia, referuntur. Et sic
Sexta Digestorum pars clauditur.

Sequitur

SEQUITUR SEPTIMA

ET VLTIMA DIGESTO-

RVM PARS.

Septimus & nouissimus articulus Digestorum sex libris formatus est, in quo primum de stipulationibus seu uerborum obligationibus agitur, quæ uel per liberas personas contrahuntur, & aut ab uno aut pluribus qui inde rei constituendi appellantur, & uel principaliter, id est, nostro nomine, aut alieno fiunt, ut sunt fideiussorum. Hæc sequuntur tollendarum obligationum modi, ut, Nouatio, solutio, acceptilatio & prætorie stipulationes, de quibus generalis titulus proponitur. In specie de his agitur, rem pupilli saluam fore, iudicatum solui & rem ratam haberi. Et post hæc duo terribiles libri positi sunt, de delictis priuatis & extraordinarijs, nec non publicis criminibus eorumq; poenis. Priuata sunt furtum quod ipsum multiplex est, & de hoc in genere sub titulo De furtis proponitur. In specie, De tigno alieno suis ædibus iniuncto. Si is qui Testamento liber esse iussus fuerit post mortem domini ante aditam hereditatem quid surripuisse dicetur. Aut furti aduersus nautas, caupones, seu stabularios aut familiam, arborumue furti Caesarum nomine agatur. Priuatum item est uis, ut si de ui bonorum raptorum, uel incendio, ruina, naufragio, rate, naue

H 2

expugna-

expugnata agatur. Et iniuria siue uerbis scriptis, aut facto illata sit. De Extraordinarijs criminibus itidem generalis est Titulus, & sequuntur in specie. De sepulchro uiolato, De concursione, De abigeis, De Præuicatoribus, De receptatoribus, furibus, balnearijs, effractoribus & expilatoribus. Expilate hæreditatis. De crimine stellionatus, De termino moto. De collegijs & corporibus illicitis, & de popularibus actionibus quas quisq; ex populo intentare potest. De publicis Iudicijs itidem primus est Titulus, Quomodo autem instruantur, per accusationem scilicet & inscriptionem, & de reo custodiendo atq; exhibendo in sequentibus uidetur. Publica uero sunt, Crimen læsæ maiestatis, Adulterium & stuprum, uis publica & priuata, homicidium seu ueneficium, parricidium, Falsæ accusatio, Repetundarum. De annona. peculatus, sacrilegij & de residuis & ambitu, Item crimen Plagiariorum. Ne quis autem ex temeritate aut inuidia accusari possit, alij modi inuenti sunt, quibus accusatorum temeritas detegitur, a atq; etiam prohibitum, ne rei absentis aut irrequisiti damnentur. b Et quia in criminibus scrutandis quæstio adhiberi solet, quando uel quatenus id faciendum sit, sequenti loco uidetur. c Et deinceps

a Ad secum. Turpiliæ

b De requiren. reis.

c De quæstionibus.

de poenis

de poenis quæ condemnatis infliguntur, nec non de
 substantijs eorum qui damnati sunt, & quæ portio
 liberis damnatorum concedatur, & eorum qui ante
 sententiam mortem sibi consciuerunt, & qui inter-
 dicti relegati & deportati sunt, & his qui uel sen-
 tentiam passi & restituti, uel damnatorum corpo-
 ribus ad sepulturam petentibus cognatis dandis.
 Post hæc omnia liber singularis De appellationibus
 excogitatus est contra sententias tam ciuiles quam
 criminales causas finientes, qui merito hic poni-
 tur, In quo primum generaliter, De appellationi-
 bus & relationibus dicitur, Postea à quibus appel-
 lare liceat uel non, Quis & à quo appelletur,
 Quando & intra quæ tempora appellandum sit,
 Quorum appellationes recipiantur, Et libellis di-
 missorijs, seu, ut uocant, apostolis. Nihil nouari ap-
 pellatione pendente, In quibus appellare non sit
 necesse, & quæ sententiæ sine appellatione rescin-
 dantur, & an per alium causæ appellationum red-
 di possint. Item si tutor uel curator aut Magistra-
 tus creatus appellauerit, Eum qui appellauerit in
 prouincia defendi, Et apud eum à quo appelletur,
 aliam causam agere compellendum, & postremo si
 pendente appellatione mors interuenerit, Cetera
 quæ sequuntur, ad publicum Ius potissimum spe-
 ctant, ut Titulus, De Iure Fisci, De captiuis &
 postliminio reuersis & ab hostibus redemptis, uel qui
 nunc domi sunt, & De re militari, De castrensi pe-
 culio, quia hæc ad Ius militare spectant. Item &

de municipibus & incolis eorumq; iure. De curionibus & filijs eorum, & de albo scribendo, & munneribus, & honoribus eorumq; uocationibus & excusationibus, & immunitate personarum, Item & legatorum & administrationibus rerum ad ciuitates pertinentium, & eorum decretis, uel publicis operibus, nundinis, pollicitationibus ac diuersis, uarijs & extraordinarijs cognitionibus & censibus, Item & contractuum mediatoribus seu proxenetis quæ quidem omnia ad Ius ciuitatis eiusq; publicam utilitatem pertinent. Post hæc sequuntur quasi omnium eorum quæ in Iure dicta sunt, generales quidem indices Duo illi Tituli, Alter uerborum ac rerum in Iure significationes, alter communis Iuris Regulas nobis exhibens?

Hæc sunt auditores, quæ ratione potissimum temporis habita breuius quam q̄ dici potuissent, dixi, Habetis argumenta quibus facile Iurisprudentiam artis nomine per dignam esse conuinci potest, Aduersariorum item in contrarium rationes earumq; Confutationes, etsi non uberes, tamen sufficientes, Reliqua enim quæ adijci possent propter temporis angustiam, & ne uni semper inbere uidear argumento, lubens omisi, cum quod clarius & expressius omnia dicere uelim in sequentibus, ubicunq; sese offeret occasio. Habetis ordinem Institutionum & Pandectarum, à legum nostrarum compositoribus obseruatum, & ad formam
Reipus

Reipublicæ feliciter constituendæ redactum. Omnia enim Iura, omnes Leges ob id feruntur, ob bonum scilicet priuatum & publicum: Ita quoque Ius nostrum, uel ad priuatam spectat ciuium utilitatem, uel ad publicam. Priuata utilitas uel in presenti uersatur, in rebus scilicet nostris persequendis, tuendis ac conseruandis, nobisque debitis condicendis, Personarum seu hominum inter se coniunctionibus, eorundem tutelis, curationibus & hereditatibus, uel in futurum consideratur, quæ consideratio in his consistit, ut futuris atque imminentibus damnis prospiciatur, & homines tam suam ipsius conditionem & statum faciant meliorem libertatis, scilicet & inuicem Iura consequendo quam rebus suis per acquisitionem domini & possessionis multiplicandis, & a creditoribus debiti nomine liberandis. Postremo in delinquentium temeritate refrenanda, salute populi ac ciuium præ audacibus tuenda, & humanam societatem conturbantibus tollendis, hoc quod & publicè multum interesse uidetur. Publica utilitas præter hoc potissimum in ære publico aliisque rebus communibus ciuitatis custodiendis ac tuendis, & Magistratibus publicisque muneribus ritè ordinandis ac distribuendis posita est. Quibus ita omnibus bene feliciterque peractis, non fieri potest, quin & Respubl. felix & perfecta sit, atque illis etiam ipsis totum Ius nostrum consumatur. Hec scire & plurimum confert, & Philosophie & Iurium studiosis, Namque & multum

ad intellectum eorum que à Philosophis de Repub.
scripta sunt, faciunt, & non minus ad multarum
legum, imò totius Iuris atq; uniuersi intellectum ac
doctrinam. Collatio item Titulorum Codicis cum
Rubricis Pandectarum in progressu fiet, quia nulla
alia ratione ea fieri possit commodius. Vos interim
hunc meum laborem, quo (me hercules) nihil a-
liud quam communem omnium studiosorum utili-
tatem, atque uestram beneuolentiam questam ac
captatam uolui; boni consulite, & si placet, pro-
bate, tenete, ac que dixi fideliter continete, ego
uicissim uobis hoc polliceri ausim, ut post unum
aut alterum mensem, quo hæc facile, si non iam
complexi estis, ediscere potestis, quod neq; uos tem-
poris, neq; impensæ in eam rem laboris poenituerit,
& mihi animum ad maiora, & uobis
non minus utilia aggrediendum
confirmaueritis.

Dixi.

HAS

HAS CONCLVSIONES

PVBLICE DISTRIBVIT AC

DEFENDIT HENRICVS

A BILA. I. V. D.

Coloniae, Anno 1554.

DE IVDICE ET IMPERIO.

I.

CVM parum sit Ius in ciuitate esse nisi sint,
qui iura reddere possint, Rectè quidam con-
stituuntur, qui iuri dicundo praesint, & Iudicum
nomen inde moerentur.

II.

Est autem iudex uir bonus iurisdicendi periti-
tus ad id muneris publicè legitimeq; uocatus.

III.

Virum uolo non mulierem, nec impuberem,
ne adolescentem quidem, non legum secundum quas
omnimodo iudicare tenetur, expertem ad id mune-
ris publicè non corrogatis suffragijs uocatum.

IIII.

Legitimè addo, quia aliqui iudices esse ne-
queunt, alij enim prohibentur lege, ut qui senatu

H S

MOTUS

motus est, alij natura, ut surdus, mutus. (non uero cœcus) perpetuo furiosus & impubes, quia iudicio careant, alij morib. ut fœminæ quia receptum est ne officijs ciuilibus fungantur.

V.

Eorum autem qui iudices esse possunt alij ordinarij sunt, id est, qui sua & propria iurisdictione utuntur, alij quibus ab his mandata est iurisdictione, alij Delegati.

VI.

Inter quos priores hoc commune est, quod quisq; eorum suas sententias exequi et ius infligende mulctæ habeat Delegatorum uero sententias, (nisi à principe dati sint) exequantur ij qui eos dederunt.

VII.

A Principe uero delegati aut sub augusta fortuna dantur, quorum iurisdictione perpetuò durat, aut sub propria Principis appellatione, & eius iurisdictione mortuo principe tollitur.

VIII.

Inter omnes autem qui mandatum iurisdictionem habent, & delegatos hoc etiam interest quod
ab eo

ab eo qui mandatam iurisdictionem habet non is sit
prouocandus qui mandauit, sed qui prouocaretur
ab eo qui mandauit iurisdictionem, A delegato ue-
ro ad eum, qui illum iudicem dedit, appellatio fieri
debeat.

I X.

Non tamen omnes causse mandari possunt,
sunt enim quedam que alicui nominatim & ex of-
ficio sunt attributæ, quedam que iure Magistratus
competunt, quedam item meri imperij, quedam
mixti, quedam iurisdictionis.

X.

Merum imperium est habere gladij potesta-
tem ad animaduertendum in facinorosos homines,
quod etiam potestas appellatur cuius causse in ali-
um transferri non possunt.

X I.

Mixtum Imperium est cui etiam Iurdictio
inest, cuius causse nisi que specialiter alicui sunt
attributæ mandata iurisdictione transferuntur.

REPE=

REPETITIO PVBLICA

HENRICI A BILA,

I. V. D.

NOBILITATE GENE-
RIS, ET VIRTUTE PRAESTAN-
TI VIRO, CHRISTOPHERO A
BILA IN HEYGENRODE,
Patri suo charissimo,
Henricus à Bila,
Obsequium &
salutem,

Quoniam natura ita comparatum, & legibus
quoq; sancitum esse constat, pater charissi-
me; Ut collata officia, officijs pensare atq; conferre
cogamur, Athenienses item & Macedones eius
caussa INGRATI ACTIONEM de-
disse, Persasq; graui poena in eos qui de se beneme-
ritis gratiam non referrent, animaduertisse; Tantò
ego nunc iustius ingratitude reus postulari atque
condemnari possem, quantò tua in me pietatis offi-
cia & maiora & minus obscura existunt, si non
grati saltem animi, meaq; in te obseruantiae signum
aliquod (dum facto respondere sit impossibile) ede-
rem. Theses ergo has meas ex abditiore Iuris
nostri locis petitas atq; publicè examinandas à me
propom

propositas, tibi (cui iure meo itoꝝ non hoc tantum,
sed & omnia, & quam possum maiora debeo) de-
dico: quas ut æquo bonoꝝ interim suscipias animo,
donec grauius quiddam Musa nostra dare possit,
te pro paterni tui animi in me propensione, etiam
atq; etiam oro atq; obsecro. Data Aureliæ

Francorum Calend. Mart.

M. D. LVII.

DE PACTIS.

I.

Ex nudo pacto, neq; oritur neq; tollitur actio.

II.

Neq; etiam si geminatum sit, contra quam ab
interpretibus existimatum est.

III.

Quum enim in pactis factum tantum, non eti-
am ius uersetur, nullum iuris effectum producere
possunt.

IIII.

Eam ego rationem rescripti Imperatorum in
L. si certis annis C. de pact. reddo.

V.

Hincq; pactum nudum neq; de iure Canonico
actionem parere statuo.

VI.

Quamuis iure Ciuili adiuvante & parere &
tollere possit.

De

DE EO QVOD INTEREST.

VII.

Interesse est, quod alicui aut ex damno accepto, aut lucro impedito abest.

VIII.

Et id uel circa rem, uelut proxime ex ea re enatum : uel extra rem, id est, longè ab ea separatum (non uero intra) consistit.

IX.

Neq; enim præcium, siue æstimatio rei, neq; pœna (quorum hoc conuentum, illud commune doctoribus dici uidetur) eius quod Interest appellatione uenit.

X.

In omnibus autem casibus certam quantitatem uel naturam habentibus, hoc quod interest dupli quantitatem minimè excedit.

XI.

In alijs uero casibus, qui incerti esse uidentur, id quod reuera inducitur damnum reddendum est.

QVÆRO.

XII.

An ne præcium, id quod interest excedere possit? Et si possit, An tunc etiam actio ex empto infra præcium conuentum consistat.

Disputate Aureliae in magno iuris Ciuilis
Auditorio, die Iouis, undecima
Martij hora septima.

1557.